

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 13/11/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 29/12/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 31/12/2025

Atıf Künyesi (Citation): Arslan, M. (2025). Deli Hikmet Bey'in "Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır" Adlı Eseri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 363-386.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1822439>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

DELİ HİKMET BEY'İN "PLEVNE KAHRAMANI GAZİ OSMAN PAŞA ŞANINDADIR" ADLI ESERİ

Murat ASLAN*

Öz

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı, Tuna ve Doğu Anadolu olmak üzere iki cephede gerçekleşmiştir. Tuna cephesinin en dikkat çekici savunması Gazi Osman Paşa komutanlığındaki Plevne müdafaasıdır. Başlarda Rus ordularına karşı büyük bir başarıyla yürütülen muharebeler, Rusların Plevne'yi kuşatıp dışarıdan herhangi bir yardım almasını engellemeleriyle duraksamıştır. Hikmet Bey, bu zor dönemde Şevket Paşa'nın emrindeki bir yardım kafilesine katılarak Plevne'ye girmiş ve söz konusu müdafaaya şahitlik etmiştir. Askerlik mesleğine ilgi duyan Hikmet Bey, bu ziyaretinde Gazi Osman Paşa'nın ahlâkına, insanî özelliklerine, komutanlığına ve dine bağlılığına hayranlık duymuş, Plevne'den dönüşünden kısa bir süre sonra *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser Gazi Osman Paşa'yı ahlâkî, meslekî ve dinî boyutta övmek üzere yazılmış bir methiyedir. Esasen amaçlanan bunlar olmasa da Plevne müdafaasına dair anlattığı anekdotlarla kısmen gazavatname, Hikmet Bey'in hatıralarını içermesi dolayısıyla da kısmen hatırat özelliklerini taşımaktadır. Müellif Osmanlı askerlerini de övmekte, başarılı bir savaşın ancak asker ile komutan arasındaki karşılıklı güvene dayandığını ileri sürmektedir. Ayrıca askerlerin temel motivasyon kaynağının vatan-millet sevgisi ile dine bağlılık olduğunu düşünmektedir. Bu çalışma Hikmet Bey'in *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır* adlı eserini transkripsiyon alfabesine aktarmayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ve tarihî bağlamlandırma yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı edebiyatı, Plevne müdafaası, Gazi Osman Paşa, Deli Hikmet Bey, methiye.

* Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van/Türkiye.

E-Posta: murataslan@yyu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8376-3780>.

DELI HIKMET BEY'S BOOK CALLED PLEVNE KAHRAMANI GAZI OSMAN PASA SANINDADIR

Abstract

The 1877-1878 Ottoman-Russian War, known as the War of '93, took place on two fronts: the Danube and Eastern Anatolia. The most notable defense on the Danube front was the defense of Plevne under the command of Gazi Osman Pasha. The Ottoman army initially demonstrated great success against the Russian armies, but the battles stalled when the Russians laid siege to Plevne, preventing it from receiving any external aid. During this challenging period, Hikmet Bey joined a relief convoy under the command of Şevket Pasha, entered Plevne, and witnessed the defenses. Hikmet Bey, who loved the military profession, admired Gazi Osman Pasha's morality, human qualities, command, and religious devotion during this visit. Shortly after his return from Plevne, he wrote his work, *The Hero of Plevne, Gazi Osman Pasha, is in His Glory*. This work is a eulogy written to praise Gazi Osman Pasha on moral, professional, and religious levels. While not its primary purpose, it bears the characteristics of a gazavatname, with anecdotes about the defense of Plevne, and is also a memoir in part because it contains Hikmet Bey's memoirs. The author also praises Ottoman soldiers, arguing that successful warfare relies on mutual trust between soldiers and their commander. He also believes that the primary sources of motivation for soldiers are a love of country and nation, as well as devotion to religion. This study aims to transcribe and evaluate Hikmet Bey's work, *The Hero of Plevne, Gazi Osman Pasha, is in His Glory*. In the study, content analysis and historical contextualization methods, both qualitative research methods, were employed.

Keywords: Ottoman literature, defense of Plevne, Gazi Osman Pasha, Deli Hikmet Bey, eulogy.

Giriş

Milletlerin tarihlerinde bazı önemli olaylar insanların bilincinde derin izler bırakması dolayısıyla destansı bir niteliğe bürünebilmektedir. Nesilden nesile aktarılıp toplumun zihninde ve gönlünde yaşamayı sürdüren bu hikâyeleri sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri aracılığıyla incelemek mümkündür. Söz konusu destansı hikâyelerden biri 1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı (93 Harbi)¹ sırasında yaşanan Plevne müdafaasıdır.

Yaşanan imkânsızlıklara ve Rus ordusunun büyüklüğüne rağmen Gazi Osman Paşa (d. 1833 / ö. 1900) emrindeki Plevne askerleri oldukça başarılı bir savunma sergilemişlerdir. Gazi Osman Paşa'nın birinci, ikinci ve üçüncü Plevne muharebelerinde gösterdiği başarı Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi dünya devletleri tarafından da takdirle karşılanmıştır (Herbert, 1938: 24; Hülagü, 1996: 465). Ne var ki Rus orduları Plevne'yi muhasara altına almışlar; bu nedenle dışarıdan yardım alamayan Plevne ordusu da Gazi Osman Paşa'nın emriyle yarma harekatına girişmiş ve neticede Rus orduları galip gelmiştir. Sonuçta Plevne düşmesine rağmen bu müdafa, halk tarafından âdeta bir zafer gibi karşılanmıştır. Savaşın bitiminden hemen sonra bu müdafaaya dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Günümüze dek pek çok yazar gerek edebî gerek bilimsel eserleriyle yaklaşık beş ay süren bu mücadeleyi anlatmaya ve takdir etmeye devam etmiştir.² Söz konusu eserlerden biri de Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından hemen

¹ Bu savaşla ilgili genel bilgi edinmek üzere Mahir Aydın'ın *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nde yer alan "Doksanüç Harbi" maddesine bakılabilir (1994: 498-499).

² Söz konusu eserlerden birkaçı şöyledir: *Plevne Kahramanı Gâzi Osmân Paşa* (Osmân Senâ'î, 1317), *Gâzi Osmân Paşa Nezinde Yüz Gün* (1295), *Goltz Paşa, Plevne* (Kazancıoğlu, 2017), *Gazi Osman Paşa ve Plevne Savunması* (1982), *Plevne'de Bir Avusturyalı* (Ryan, 2014), *Plevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitinin Hatıraları* (Von Herbert, 1938).

sonra yayımlanan *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır* adlı eserdir. Bu eser Birinci Kolordu Başkâtibi Hikmet Bey tarafından kaleme alınmıştır.

Deli lakabıyla bilinen Hikmet Bey Niğdelidir (Tuman, 2001: 212). *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır* adlı eserinden anlaşılacağı üzere Orhaniye Fırka-i Hümayunu'nda kâtiplik yaparken Ferik Şevket Paşa'nın maiyetiyle yardım götürmek üzere Plevne'ye gitmiştir. Plevne'den döndükten bir süre sonra 1878 yılının mart ayında *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır* adlı eserini yayımlamıştır. Eserin kapak sayfasında yer alan yazar künye bilgisinden anlaşılacağı üzere Hikmet Bey, cepheden döndükten sonra Birinci Kolordu-yı Hümayun'un başkâtipliğine terfi ettirilmiştir. Yine 1878 yılının ekim ayında Midilli'ye uğrayarak Namık Kemal'i ziyaret etmiştir (Tevetoğlu, 1971: 238). Hikmet Bey'in en son görevi Trablusgarp Fırka-i Askeriyesi'nde başkâtipliktir (İnal, 1969: 649; Tuman, 2001: 212). 1206/1888'de vefat etmiştir (Tuman, 2001: 212). Vefatından yaklaşık yirmi beş gün önce Sirkeci'deki bir otelde hasta olarak yattığı, hastalığının ağırlaşması sonucunda ise hastaneye kaldırıldığı Celal Bey'in tanıklığıyla bilinmektedir (İnal, 1969: 649). Celal Bey, Hikmet Bey'in yaklaşık kırk beş yaşında öldüğünü söylemektedir (İnal, 1969: 650). Deli Hikmet'in yeğeni, Hikmet Bey'in Trablusgarp'ta kansere yakalanıp tedavi olmak üzere İstanbul'a geldiğini, Haydarpaşa Hastanesi'nde tedavi görürken hayata gözlerini yumduğunu bildirmektedir (İnal, 1969: 650). Kendisini şahsen tanıyan Celal Bey, Deli Hikmet Bey'i şöyle anlatır:

(...) Konuşması ve giyinip kuşanması tam bir İstanbullu gibi olup Anadolu şivesi de yoktu. Orta boylu, tıknaz, kalın kaşlı, tokça bıyıklı, top çehreli, kara gözlü, buğday renkli ve burnunun kanatları açıkça idi. Kendisiyle tanıştığım zaman işsiz, güçsüz ve içkiye müptela olduğu hâlde temiz giyer ve temiz gezerdi. Bekar ve haneberduş gibi idi. Ekseren maiyetinde –mühimme katibi olarak bulunduğu- Meclis-i Ayan azasından Ferik Şevket Paşa'nın hanesinde yatar kalkardı. Bu paşa ile sıhrî bir münasebetimiz olduğu için muavenet-i kalemiyede bulunmak üzere Hikmet'i bizlere sevk etmişti. O vakit tanıştık (İnal, 1969: 648-649).

Klasik Türk edebiyatı şairlerinden biri olan Deli Hikmet Bey gazel, şarkı, münacat ve hicviyeler yazmışsa da pek az şiiri günümüze ulaşmıştır. Koca Hakkı Paşa'nın torunlarından olan Celal Bey bu şairin eserlerini toplamışsa da Celal Bey'in evinin yanması sonucunda bunlar yok olmuştur (Yekbaş, 2014). Şairin “‘Ukûl erbâbına meydân-ı ibretidir mezâristân / Fenâ-yı ‘âleme burhân-ı kudretidir mezâristân” ve “Gözümde hûn-i felâket ciğerde mızraklar / Zevâl-i ‘ömre nişândır başımdaki aklar” matlalı iki gazeli, “Sanki geldim de ne buldum bu harâb-âbâda” mısrasıyla başlayan bir şarkısı bulunmaktadır (İnal, 1969: 651-652). Namık Kemal'in dostu olan şair, onunla bazı müşterek şiirler kaleme almıştır (Tevetoğlu, 1971: 238). Hasan Bedreddin Paşa'nın da Hikmet Bey ile müşterek bir müseddes³ yazdığı söylenmektedir (Güler ve Özkan, 2012: 80). Hikmet Bey'in günümüze ulaşan tek eseri *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır* adlı mensur methiyesi/hatıratıdır.

Hikmet Bey'in Gazi Osman Paşa'yı methetmek niyetiyle kaleme aldığı eserini incelemeye geçmeden önce eserin zeminini oluşturan 93 Harbi ve Plevne müdafaasından bahsetmek gerekmektedir.

³ Klasik Türk edebiyatında altışar mısradan meydana gelen bentlerle yazılmış musammatlara müseddes adı verilir. Bir şair, başka bir şairin gazelindeki beyitleri altı mısraya tamamlarsa buna tesdis denir. Tesdis de bir tür müseddestir.

1. 93 Harbi ve Plevne Müdafaasına Kısa Bir Bakış

Rusya, 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'nı takip eden dönemde Panslavizm politikası dâhilinde Balkan toplumlarını Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmiştir. 1876'daki Bulgar isyanında Osmanlı Devleti'nin Bulgarları katlettiğini öne sürmüş, Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlı'ya karşı savaşmak üzere cesaretlendirmiştir. Sırbistan ve Karadağ'ın yenilmesi üzerine Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Avusturya'nın katılımıyla 23 Aralık 1876'da İstanbul'da bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta Rusya, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı tekliflerde bulunmuş, bu teklifler Babıali tarafından reddedilmiştir. Bu sebeple Rusya, Osmanlı Devleti'yle savaşa gireceğine kesin gözüyle bakarak Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamış, Avrupa devletleriyle 24 Nisan 1877'de Londra Protokolü'nü imzalamıştır. İstanbul Konferansı'nda alınan kararlarla benzer nitelikler taşıyan Londra Protokolü kararları da Babıali tarafından reddedilince Rusya 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Bu savaş Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak zikredilmektedir (Aydın, 1994: 498).

Rus ordusu Tuna ve Doğu Anadolu olmak üzere iki cepheden saldırıya geçmiştir. Osmanlı ordusunun Tuna cephesi genel karargâhı Şumnu'da kurulmuş olup bu cephenin kumandanlığına Abdülkerim Nadir Paşa ile Ahmet Eyüp Paşa tayin edilmiştir. Tuna cephesinin temel amacı Rus kuvvetlerinin Tuna nehrini geçmelerini engellemektir. Doğu Anadolu cephesinin genel karargâhı ise Erzurum'da kurulmuş olup başkumandanlığa Ahmet Muhtar Paşa tayin edilmiştir. Bu cephede Osmanlı askerleri Batum, Kars, Ardahan, Ağrı, Van ve Erzurum'a konuşlandırılmıştır (Arfaoui, 2009: 54-60).

Tuna cephesinde Ruslar ilk olarak Romanya'ya girmiş, Dobruca ve Bükreş hattını takip ederek iki koldan ilerleyip Tuna Nehri'ni geçmişlerdir. Niğbolu'yu ve Şıpka Geçidi'ni almışlardır (Aydın, 1994: 498).

Osman Paşa, Abdülkerim Nadir Paşa'nın emriyle 7 Temmuz 1877'de Plevne'ye gelmiş ve savunma hazırlıklarına girişmiştir. Ertesi gün Rus ordusu generallerinden Schilder, General Krüdener'in emriyle taarruza geçmiştir. I. Plevne Muharebesi olarak adlandırılan bu olayda Ruslar kuvvetlerinin yarısını kaybederek geri çekilmişlerdir. Bunun üzerine General Krüdener birlikleriyle General Schilder'e katılmış, böylece 33.000 askere ve 58 topa sahip Osmanlı birliklerinin karşısındaki Rus ordusu 60.000 kişilik asker gücüne ulaşmıştır. 18 Temmuz'da Rusların saldırıya geçmesiyle II. Plevne Muharebesi başlamış ancak aynı gün Ruslar yine geri çekilmişlerdir. Ertesi gün Osman Paşa karşı saldırıyı başlatmış ve Rusları bozguna uğratmıştır. Yeni askerlerin dâhil olmasıyla Rus ordusundaki asker sayısı 100.000'i aşmış, top sayısı ise 432'ye çıkmıştır. Böylece Ruslar yeni bir hücumla hazır hâle gelmiştir. III. Plevne Muharebesi 7 Eylül'den 11 Eylül'e dek süren şiddetli bir topçu ateşiyle başlamış, 11 Eylül sabahında Rus ordusu genel hücumla geçmiş; ancak 15.000'den fazla kayıp vererek yine başarısız olmuştur. Muharebelerde art arda yenilen Rus ordusu General Tottleben'in emrinde Plevne'yi kuşatmış, buraya erzak ve mühimmat gönderilmesinin önüne geçmiş, böylece Osmanlı ordusunun zayıflayarak teslim olmasını sağlamayı amaçlamıştır (Hülagü, 2007: 304). Yaklaşık kırk gün boyunca erzak ve diğer yardımlardan mahrum kalan Plevne, Osman Paşa'yı teslim olmak veya huruç hareketiyle kuşatmayı yarmak arasında bir seçim yapmak zorunda bırakmıştır. Nihayet Osman Paşa 10 Aralık 1878'de yarma harekâtı için kuvvetlerine emir vermiştir. Başlarda başarılı olan bu hareket daha sonra Rusların üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Bacağından yaralanıp esir düşen Osman Paşa

ise kılıcını ve dolayısıyla Plevne'yi Ruslara teslim etmek durumunda kalmıştır (Yürükçü, 2018: 27-28).

2. Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır Adlı Eser

Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır adlı eser Ayastefanos Antlaşması'nın (3 Mart 1878) imzalanmasından on gün sonra, 11 Mart 1294/13 Mart 1878 yılında Basiret Matbaası'nda basılmış olup kırk sayfadan ibarettir. Adından da anlaşılacağı üzere eser Gazi Osman Paşa'yı övmek üzere yazılmış olduğu için methiye türündedir. Methiye, birini övme amacıyla yazılan eserlere denir. Klasik Türk edebiyatında methiyelerin genellikle kaside; bazen de mesnevi, gazel, musammat ve kıta nazım şekilleriyle yazıldığı görülür (Aydemir, 2004: 410). Bununla beraber nesir olarak yazılmış methiyeler de mevcuttur (Semedli Samadova ve Eyyub, 2021: 96). Klasik Türk edebiyatının nazım ağırlıklı bir gelenek olması, edebî türlerde nazım örneklerinin nesir örneklerine göre daha yaygın bulunmasıyla sonuçlansa da bu durum methiye gibi edebî türlerin yalnızca nazma ait olduğunu göstermez. Mesela Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* adlı eserinde peygamberlerin, dört halifenin, mezhep imamlarının ve hadis âlimlerinin övüldüğü kısımlar nesrin ağırlıkta olduğu nazım-nesir karışık birer methiyedir (Tulum, 2001: 233-286). Celâlzâde Mustafa'nın *Selîmnâme*'sinin birinci bölümü de Yavuz Sultan Selim'in üstün niteliklerini öven nesir-nazım karışık bir methiyedir (Uğur ve Çuhadar, 1990: 35-47). Gösterilebilecek örnekler her ne kadar az olsa da nesirle yazılmış methiyelerin varlığı Deli Hikmet Bey'in eserinin bir methiye olarak kabul edilmesini mümkün kılmaktadır.

Müellif bir süreliğine Plevne'ye gidip Gazi Osman Paşa'nın huzurunda bulunduğu ve onun nasıl bir komutan olduğuna şahitlik ettiği için de eseri kısmen hatırat olarak kabul etmek mümkündür. Bununla beraber eserin odak noktası Deli Hikmet Bey'in başından geçenler değil, Gazi Osman Paşa'nın kişiliğidir. Hikmet Bey'in Plevne ziyaretindeki izlenimleri yalnızca onun çizdiği Gazi Osman Paşa tasvirini destekleme amacını taşımaktadır. Dolayısıyla eser tam anlamıyla bir hatırat olarak kabul edilemez. Zaten Hikmet Bey'in eserinde hatırat olarak kabul edilebilecek kısım birkaç sayfadan ibarettir.

Hakan Yekbaş, bu eserin gazavatname türünde olduğunu ifade eder (2021). Gazavatnameler düşmanlarla -özellikle Hristiyanlarla- yapılan savaşları anlatan bir edebî tür olup gazilerin kahramanlıklarını öne çıkarır. Türk edebiyatında tespit edilen iki yüz elliden fazla gazavatnamenin çoğu nesirle yazılmıştır. Bu eserlerde genellikle olay ön planda olup gazilerin eylemlerinden bahsedilmekte ve savaş tasvirleri yapılmaktadır (Erkan, 1996: 439-440). Oysa Hikmet Bey destansı bir savaşa değil, Gazi Osman Paşa'nın kişilik özelliklerine odaklanır. Onun anlattığı anekdotlar "Gazi Osman Paşa nasıl bir komutandı?" sorusunun cevabını vermek ve bunu delillendirmek amacını taşır. Eserde Rusların Plevne'ye nasıl saldırdığı, Osman Paşa ve askerlerin onları nasıl püskürttüğü, Ruslara yapılan hücumlar, coşkulu savaş sahneleri gibi Plevne müdafaasının olaylarına odaklanan kısımlar bulunmaz. Bundan dolayı Hakan Yekbaş'ın (2021) bu eseri gazavatname olarak kabul etmesi kısmen doğrudur çünkü gazavatnamelerde genellikle olay ön plandadır ama bu eserde olaylar değil, nitelikler anlatılmaktadır. Müellifin Gazi Osman Paşa ve Plevne gazilerini konu alması, ayrıca Osman Paşa'nın niteliklerinden bahsederken söylediklerini hikâyelerle somutlaştırması esere yalnızca kısmî olarak bir gazavatname havası katmaktadır.

Müellif, Şevket Paşa'nın emrindeki bir kabileyle Plevne'ye gitmiş, Osman Paşa'nın nasıl bir komutan olduğuna bizzat şahit olmuştur (Hikmet, 1294: 24). Bu olayda Hikmet Bey'in Gazi Osman Paşa'dan etkilendiği ve onun tesirinde kaldığı, eserinin tanıklığıyla anlaşılmaktadır. Emine Tülin Erinç bu eserin siyasî amaçlarla yazıldığını veya yazdırıldığını öne sürmektedir: "Hikmet Bey'in eserinin harp bitimi oluşan havayı bir nebze eldeki tek kahramanlık hikâyesi ile yumuşatma çabası içerisinde olduğu söylenebilir. Savaş sonrası bu kadar hızlı kaleme alınmış olmasında ilgili mercilerin teşviklerinin olabileceği dahi göz önünde bulundurulmalıdır" (Erinç, 2015: 40-41). Onun böyle bir yorumda bulunması, müellif hakkında hiçbir bilgiye ulaşamamasının bir sonucu olmalıdır (Erinç, 2015: 32). Oysa kaynaklarda görüldüğü üzere Hikmet Bey vatan sevdalıdır biridir ve Namık Kemal'in dostudur. Eserinde belirttiği üzere o, asker olmak istemiş ancak olamamıştır. İçinde askerlik ukdesi kalan birinin Gazi Osman Paşa gibi etkileyici bir komutanı tanıyıp hayran olması ve onu coşkulu bir dille methetmesi olağan bir tavidir. Yine Erinç'in "Hikmet'in eseri savaştan yalnızca birkaç ay sonra yazılmıştır, dolayısıyla eserde askerî veya siyasî bir tenkit bulunmamakta, müellifin kısaca görüşlerine yer verilmektedir." ifadesi metni askerî ve siyasî bir tenkit bulmak üzere okuduğunu ama bu amacına ulaşamadığını göstermektedir (Erinç, 2015: 47).

3. Eserin Özeti ve Değerlendirmesi

İncelenen eseri dört kısma ayırmak mümkündür: 1. Gazi Osman Paşa'nın methiyesi. 2. Plevne gazilerinin methiyesi. 3. Hikmet Bey'in Gazi Osman Paşa'ya ve Plevne müdafaasına dair gözlemleri. 4. Hikmet Bey'in 93 Harbi hakkındaki fikirleri. Gazi Osman Paşa'nın övgüsü eserin en çok yoğunlaştığı konu olup eser kendi içerisinde fizikî özelliklere, karaktere, komutanlığa, ahlâka ve dinî hayata dair övgüler olmak üzere farklı konulara ayrılmaktadır.

Hikmet Bey eserine Gazi Osman Paşa'nın fizikî görünüşünü şöyle tasvir ederek başlar: Kırk beş yaşlarında görünen Osman Paşa güçlü bir bünyeye sahiptir, biraz şişmandır. Aydınlık yüzü cesaretinin ve zekâsının bir delilidir. Dikkatli bakıldığında bu yüzde din sevgisi, vatan gayreti, meslek kararlılığı ve askerlik namusu görünmektedir. Sakalları ve gözleri siyahtır. Büyümüş gözleriyle kükremitmiş bir aslanı andırmaktadır (Hikmet, 1294: 2-3). Görüleceği üzere yalnızca tasvirden hareketle bile Hikmet Bey'in Osman Paşa hakkındaki fikri ve ona karşı hayranlığı anlaşılabilir. Kitapta bahsedilecek nitelikler yazara göre Osman Paşa'nın yüzünden ve bakışlarından okunabilir.

Dördüncü sayfadan itibaren Osman Paşa'nın cesareti söz konusu edilir. Savaş zamanı gelince onun tüylerinin her biri bir kader mızrağı olur, böylece o köpürmüş bir aslan şeklini alır. Savaş başladığında elinde kılıcıyla seyyar bir kale gibi orduyu baştan başa gezer. Osman Paşa yalnızca kumanda etmekle kalmaz, askerlerinin en önünde cesurca savaşır. Rus birlikleri önlerinde ilk önce Osman Paşa'yı görürler. Osman Paşa, kendisinin cesur olması yanında, motive edici konuşmalarıyla emrindeki askerleri de cesaretlendirir. Bu konuşmalarda Osman Paşa'nın ölümden korkmadığı, Osmanlı olmaktan gurur duyduğu ve düşmanla savaşmayı dinî bir görev bildiği görülmektedir (Hikmet, 1294: 5-6). Hikmet Bey, Osman Paşa'nın büyük bir cesaretle savaştığına bizzat şahit olmuştur. Onun ifadesiyle Osman Paşa "mübarek bedenini daima düşman mermilerine hedef tutar, top ve tüfek ateşinin en şiddetli ve tehlikeli yönlerine karşı göğüs gererdi" (Hikmet, 1294: 25).

Müellife göre Osman Paşa'nın yiğitliğiyle cesaretinin temelinde kadere güveni ve Allah'a tevekkülü yatmaktadır. Bu özelliği sayesinde o, her türlü eziyete ve belaya tahammül edebilmektedir (Hikmet, 1294: 6).

Osman Paşa'nın niteliklerinden biri de alçakgönüllü ve yumuşak başlı olmasıdır. Bunun delili, düşmana karşı galip gelirken bir kez bile onları yuhalamayıp askerlerine de yuhalatmaması, yuhalama borusunu da çaldırmamasıdır. Esir düşenleri yuhalayan askerlerine ise bu davranışın yenilen askerlere karşı mağrurca bir hakaret olduğunu, böyle bir hakaretin Müslümanlara yakışmayacağını söylemesidir. O, galibiyeti sahiplenmez, düşmanı mağlup edenin Allah'ın adalet kılıcı olduğunu düşünür. Askerlerine, saldırdıkları zaman "Allah, Allah!" diye bağırma larını, galibiyet hâlinde ise "Elhamdülillah." diyerek şükretmelerini emreder (Hikmet, 1294: 6-7).

Askerlerini öz nefsinden daha çok sevmesi ve onlara değer vermesi, Osman Paşa'nın ayırt edici özelliklerindendir. Kumandanlardan erlere kadar herkese "arkadaş" ve "gazi" diye hitap eden Osman Paşa, gece gündüz demeden askerlerinin arasına karışıp onlarla sohbet eder. Düşmanın ateş yağmuru altında bile çadırından çıkıp tek başına siperleri dolaşır. Onun sevgisinin karşılıksız kalmadığı, askerlerin onu uzaktan görünce "Gazi babamız geliyor!" diyerek sevinmelerinden anlaşılmaktadır. Osman Paşa siperleri gezerken askerlerin hâlini hatrını sorar, onları cesaretlendirecek sözler söyler: "Selamunaleyküm yavrularım, ne yapıyorsunuz? Bakın, yine ahmak düşman korkusundan kıyameti koparıyor. Müslümanlar hücum edecek zannıyla ödü kopmuş, üzerimize gülle yağıdırıyor. Amma korkak düşman ha!" Bu tarz sözleri dolayısıyla askerlerin yüreğinde komutanlarına karşı yeni bir sevdâ doğar. Osman Paşa, melek gibi tebessümüyle askerlerine Hakk'ın kendilerine zafer bahşedeceğine dair güveni ve tevekkülü ima ederek diğer siperleri de gezmeye gider (Hikmet, 1294: 8-9).

Osman Paşa'nın siperleri gezmesi yalnızca askerlerine moral verip onların gönüllerini hoş etme amacı taşımaz. O, siperlerde gördüğü eksiklikleri derhal tamamlar. Gerektiğinde tıpkı bir asker gibi kaputunu çıkarıp besmele çekerek tabyalarda hizmet eder. Onun gibi önemli bir kumandanın böyle davranması askerlerine saygı ve sevgi duyduğunun, kendisini onlardan üstün görmeyerek tevazu gösterdiğinin kanıtıdır (Hikmet, 1294: 9-10). Osman Paşa'nın bu niteliği, Plevne'de erzakın bitmeye başladığı zamanlarda da kendini göstermiştir. O, askerlerin yediğinden fazlasını yememiş, un çorbası ve bir parça peksimetle yetinmiştir. Subaylar onu iyi beslenmeye teşvik ettiğinde ise hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını, fazla yemek yiyince rahatsız olduğunu, vücudunun sıhhatli olması amacıyla gıdasını azalttığını belirtmiştir. Teftişe çıktığı bazı zamanlarda askerleri yemek yerken gören Osman Paşa, onların kendisini davet etmek istediklerini ama edep gereği buna cesaret edemediklerini yüzlerinden anlayarak onlara "Misafir alı r mısınız?" diye sorar, ardından onbaşıların arasına sıkışıp askerlerle yemek yer. Bu sırada da boş durmayıp askerlere tıpkı bir baba şefkatiyle hikmetli sözler söyleyerek onlara cesaret verir. Böylece askerler, vatan yolunda can vermek üzere sabırsızca paşa babalarının emrini beklemeye koyulurlar (Hikmet, 1294: 10-12).

Osman Paşa, askerlerine olduğu gibi halka karşı da sevgi ve şefkatle doludur. Halk onu merhametli bir baba ve cömertçe himaye edip sahip çıkan biri olarak tanımaktadır. Plevne'nin savunmasız halkı Rusların top ve mermilerle kasabayı ateş yağmuruna maruz bıraktığı sıralarda halk ordugâha gelip Osman Paşa'nın koruyucu kılıcının gölgesine sığınmıştır. Osman Paşa da halkı âdeta kendi kardeşleri ve çocuklarıymış gibi koruyup kollamış, savaşta olmasına rağmen

onların hüznü ve korkularını sakinleştirmek üzere gönüllerini almış, onlara teselli edici sözler söylemiş ve onların hatırlarını gözetmiştir. Bir yandan kanlı kılıcıyla savaşırken bir yandan da geri dönüp ordugâha sığınmış olan halka cesaret verici sözler söylemiş, kendisinin ve askerlerinin canı pahasına halkı koruyacağını belirtmiştir. İman motivasyonunu yüksek tutarak Allah'ın ve peygamberin Osmanlı ordusunu desteklediğini, zaferin elbette kendilerinin olacağını anlatmaktan geri durmamıştır. Kimi zaman ahalinin henüz birkaç aylık çocuklarını kucağına alıp sevmiş, ardından onlar için gizlice ağlamıştır. Okul çağındaki çocuklarla kadınlar ve kasaba halkı Gazi Osman Paşa'dan dualarını eksik etmemişlerdir. Onların "Plevne arslanı!" hitabıyla seslendikleri Osman Paşa'ya ettiği dualar, iyi dilekler, korkusuz olduklarına ve şehadeti arzuladıklarına dair ifadeler hem kendilerini hem de Osman Paşa'yı gözyaşlarına boğmuştur (Hikmet, 1294: 14-18). Bu durum Osman Paşa'nın halkla ilişkilerinde merhametli, saygılı, mütevazı ve sevgi dolu olduğunu göstermektedir. Ayrıca önemli mevkiye bulunan bir komutan olarak gözyaşı dökmesi, onun hassas bir yüreği olduğuna işaret eder.

Gazi Osman Paşa'nın ahlâkî ve kişilik özellikleri bunlarla sınırlı değildir. O iffet sahibidir, dürüştür, şerefli ve kanaatkârdır. Büyük bir savaşın masraflarına dağlar dayanmazken o, devletten aldığı maaşı, ailesini geçindirmek için kullandığı küçük bir kısmı dışında, devlet tarafından basılan eserler için iftiharla bağışlamıştır (Hikmet, 1294: 12-13).

Gazi Osman Paşa güzel ahlâkının ve yüce niteliklerinin yanında son derece başarılı ve azimli bir askerdir. Yiğitçe direnişi ve askerî nitelikleri dolayısıyla o, yalnızca Osmanlıların değil, düşmanları da dâhil olmak üzere tüm dünyanın övgüsünü ve saygısını kazanmış bir şahsiyettir. Hikmet Bey, bu düşüncesini Moltke'nin şu sözünü zikrederek delillendirir: "Osman Paşa muharebenin talihini değiştirmekle kalmayıp savaş taktiğinin hücum etme kısmını tamamıyla yenilemiştir" (Hikmet, 1294: 13-14).

Buraya kadar olan kısımda Hikmet Bey'in Osman Paşa'yı âdeta klasik Türk edebiyatındaki methiye geleneği izinde övdüğü görülmektedir. Klasik Türk edebiyatı şairleri ve yazarları, eserlerinde övdükleri kişileri âdeta mükemmel ve en üstün varlık olarak sunarlar. Mesela Celâlzâde Mustafa *Selîmnâme* adlı eserinde Yavuz Sultan Selim'i şu ifadelerle metheder:

Sultânlar, tâc u tahtla iftihâr, 'âlem-medârlar, hüküm-ü-hükûmet ve serverî ile sâhib-i i'tibârdırlar. Ol şâh-ı iklîm-i kemâl-ü-ma'ârif ve şehinşâh-ı memâlik-i fazl-u-letâyif, külâh-ı mâha baş indirmez ve tâc-u-efserden 'ar iderdi. Hil'at-ı hilâfet-ü-saltanât, kâmet-i bülend-i pür-salâbetlerine istihkâk ile mevrûs olmuş iken, fakîrâne libâslar ve kisvetler ihtiyâr idüb, atlas ve dîbâ-yı zerrîn ve câme-i zerbeft ve şevket-âyîne, nigâhları yoğ idi. Cism-i şerîfleri, musavvâr-ı rûh; kâlib-ı beden-i münîfleri, serâpâ gencîne-i fütûh idi. Rây-ı 'âlem-ârâları, kîti-sitânlık mülâhazalarını 'iş u 'işret-i berîne koyub, hord u hâba harîs değıller idi. Şâm-u-seher cidd-ü-cehdleri, iktisâb-ı kemâlât-ı insiyye ve leyl-ü-nehâr sa'yy-i ihtimâmları, tekâmül-i me'ârib-i kudsiyye olmuşdı. Hâtır-ı 'âtırları, zevâyâ-yı kulûbe pertev-i lutf-u-ihsân irişdürmeğe, seherden şâma varınca şems-i rahşân-ı zamîr-i münîrleri, şem'-ı nûr-âsâr idi. Giceden sabâha irişince, envâr-ı efkâr-ı feth-âsâr ile pür-nûr ve tâbân olurdu (Uğur ve Çuhadar, 1990: 38).

Hikmet Bey'in övgüsü de Celâlzâde Mustafa'nın övgüsüyle benzer özelliklere sahiptir. Eserde memduh, âdeta mükemmel bir kahraman hâlinde resmedilmekte, efsanevî bir varlık gibi anlatılmaktadır. Dolayısıyla Hikmet Bey'in Osman Paşa'yı methetme hususunda klasik Türk edebiyatı geleneğini takip ettiğini söylemek mümkündür. Aradaki fark, klasik Türk şairleri ve yazarlarının devlet adamlarını överken onlardan genellikle inam beklentisi içinde olmalarına

karşılık Hikmet Bey'in, yazdığı eserle Gazi Osman Paşa'ya duyduğu hayranlığı ifade edebilmekten başka bir beklenti içerisine girmemesidir.

Tabii ki Hikmet Bey'in abartılı övgüleri yalnızca onun bir divan şairi olmasına ve Osman Paşa'ya duyduğu hayranlığa bağlanamaz. 93 Harbi yıllarının genel atmosferi, Osman Paşa'nın olağanüstü bir komutan olarak görülmesinin nedenidir. Paşa, gösterdiği kahramanlık ve başarıları dolayısıyla hem Osmanlı'da hem de yurtdışında övülmektedir. Mesela Plevne müdafaasında askerî cerrah olarak görev yapmış olan Charles Ryan, kahramanlığı dolayısıyla İngiliz kadınlarının Osman Paşa'ya mektup gönderdiğini ve kendisinin de bunların çoğunu okuduğunu zikretmektedir: "Osman Paşa'ya İngiltere'den gönderilen mektupların birçoklarını açıp okumak bana nasip oldu. Bu mektuplardan büyük bir kısmı İngiliz kadınları tarafından yazılmıştı, bu leydiler paşanın kahramanlığına hayranlıklarını bildiriyorlar ve kendilerine bir imzasını göndermek lütfunda bulunmasını rica ediyorlardı" (Ryan, 2014: 59). Yabancı gazetecilerden Olivier Pain de Osman Paşa'ya hayranlık duyan ve onu "askerlik faziletlerinin modeli" sayanlardan biridir (Ryan, 2014: 157).

Hikmet Bey, Osman Paşa'yı askerlere ve halka iyi davranan, babacan tavırlı biri olarak anlatmaktadır ancak onun sert mizacına değinmemektedir. Charles Ryan'a göre "Osman Paşa savaş sırasında askerlerine karşı hâkim ve sert"tir (Ryan, 2014: 194). O, "en iyi hâlinde bile daima sert, hatta haşın" görünmektedir (Ryan, 2014: 227). Plevne'de bulunmuş olan İngiliz zabiti Frederick William Von Herbert, Osman Paşa'nın sert mizacını şöyle anlatmaktadır:

Eğer şeref, meziyetler, şöhrat ve servet bir adamı bahtiyar edebîlirse Osman Paşa, kendisini yaşayanlar arasında en bahtiyarı sayabilir. Kendisi yurdunun içinde ve dışında kutlanmıştır; buna da hak kazanmıştır. Çünkü son zamanlar tarihinin kahramanlarından birisidir. Yaptığı kahramanlıkların aksi bütün dünya ufuklarında çınlamıştır. (Herbert, 1938: 24)

Ayrıca Herbert, Osman Paşa'nın, korkaklıkla suçladığı iki zabiti fena hâlde azarlayıp tokatladığını belirtmektedir (Herbert, 1938: 60). O hâlde Hikmet Bey'in Osman Paşa'dan objektif bir tavırla bahsetmediği, onu nasıl görmek istiyorsa öyle anlattığı söylenebilir.

Hikmet Bey eserinde Osman Paşa'nın dinî hassasiyetlere sahip biri olduğunu da anlatmaktadır. O, Plevne'de görev yaptığı esnada iştret yasağı getirerek halkın elindeki içkileri satın almış, memurları aracılığıyla bunları boş yerlere döktürmüştür. Paşa, İslamiyet'in içki yasağını içkinin insan sağlığına zararlı olmasına bağlamıştır. Bu yasağın hem aklen hem de hikmet bakımından gerekli olduğunu ifade etmiştir. İnsana aşk ve keyif veren şeyin içki değil, ancak tevhit anlayışı olduğunu vurgulamıştır. Harp sahası olan Müslüman Osmanlı Devleti'nde iştretin gereksiz olduğunu, sonuçta içkinin bir damlasını bile ağzına koymayan askerlerin düşmana karşı aslanlar gibi mücadele ettiğini söylemiştir. Bu sözlerine ise içki içerek savaşan Rus ordularının perişan hâlini işaret ederek örnek vermiştir. Dolayısıyla Osman Paşa'ya göre harpte bulunan Osmanlı halkı ve ordusu için gerekli olan şey İslam'ın yasakladığı maddelerle keyif etmek değil, tevhit inancına yapışarak İslam düşmanlarıyla savaşmaktır. Hikmet Bey, bu anlayışı dolayısıyla Osman Paşa'yı yüce bir hikmet sahibi olarak kabul eder (Hikmet, 1294: 18-19).

Osman Paşa ahlâklı duruşu ve dinî hassasiyetleri gereğince dünyaya meyleden bir insan değildir. Devletten aldığı maaşı yine devlete bağışlamasından onun mal düşkünü olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında o, makam düşkünü de değildir. Osman Paşa, yüce yaratılışını vatan mekteplerinde bilgi, olgunluk ve yetenek ile süsleyip mükemmel bir subay hâlinde harp

okulundan mezun olmuştur. Rütbelerini bir önceki Osmanlı-Rusya savaşında, Yunan dağlarında, Girit'te, Yemen'de ve Sırbistan'da savaşarak kılıcının hakkıyla kazanmıştır. Yine de o, bu rütbeleri övünmek için değil, devlete ve İslâm'a hizmet etmek üzere almıştır. Bundan ötürü Hikmet Bey Osman Paşa'yı ümmetin büyüklerinden biri olarak görür. O, yüce şanlı gazi atalarının ümmet-i Muhammed'e bir yadigarıdır. O, gazalarından dolayı manevî açıdan Hz. Muhammed dönemindeki mücahitlerin 19. asırdaki temsilcisi olduğu gibi maddî açıdan da kendi döneminin şöhretli, tecrübeli ve bilgili kumandanlarından (Hikmet, 1294: 19-21).

Osman Paşa'nın, kazandığı zaferlere kendi başarısı olarak bakmadığı ve zafer haberlerini telgrafla iletirken pek sade ve kısa bir metin yazıp tumturaklı ifadelerden uzak durduğu bilinmektedir. Kendisine zafer haberlerini daha süslü bir üslupla yazmasını önerenlere ise "Ben vatana olan borcumu, devlet ve padişahımdan hadsiz hesapsız yediğim ekmeğin hakkını ödemeye çalışıyorum. Ben ne yaptım ve ne yapabilirim ki Allah tarafından verilen ve Hz. Muhammed'in ruhani yardımının sonucu olan zaferi birtakım yaldızlı sözlerle –hâşâ- kendime isnat edeyim. Ben aciz bir kulum. Hiçbir şey yapmaya gücüm yetmez. Hükmeden ve eyleyen yalnızca Allah'tır." diye karşılık vermiştir. Bu cevap, Osman Paşa'nın komutanlık görevini İslâm'a, vatana ve devlete olan borcunu ödemek üzere yaptığını ve başarılarıyla gururlanmayıp tevazu çerçevesinde kaldığını ortaya koymaktadır (Hikmet, 1294: 21-24). William Von Herbert de Osman Paşa'nın tevazusuna, sade yaşayışına ve kötü alışkanlıklardan uzak oluşuna değinmiştir: "Osman Paşa, iyi bir koca, örnek tutulacak bir baba, kötü itiyadlardan münezzeh, evine düşkün, yaşayışı sade ve mütevazi bir adamdı" (Herbert, 1938: 25).

Görüldüğü gibi Hikmet Bey, eserin 18. sayfasından 24. sayfasına dek Osman Paşa'nın dinî hassasiyetini, hikmet sahibi oluşunu ve İslâm ahlâkı çerçevesindeki hasletlerini anlatarak onun gazilik yönünü pekiştirmeye ve onu bir din büyüğü olarak tasvir etmeye çalışmaktadır. Osman Paşa'nın dinî yönü askerlikten sonra siyasetle uğraşmaya başlayınca daha da öne çıkmıştır. II. Abdülhamit'le sıkı bir ilişki içinde olan Osman Paşa ittifak-ı İslâm düşüncesinin savunuculuğunu yapmıştır. "İngilizler'in Osmanlı Devleti üzerinde uyguladıkları baskı politikasına karşı İstanbul'da bulunan Müslüman unsurlar arasında sağlam bir yer edinerek dinî grupların birleşmesini" sağlamıştır (Hülagü, 1996: 465).

Müellif 24. sayfadan itibaren Plevne müdafaasına dair hatıralarını ve burada şahit olduğu olaylarla izlenimlerini kısaca anlatır. Bu izlenimler, eserin önceki kısımlarında anlatılan hususları pekiştiren bir niteliktedir. Hikmet Bey Orhaniye fırkasında kâtiplik yaptığı sırada Şevket Paşa'nın emrindeki yardım kafilesine katılarak Plevne'ye gitmiş, Osman Paşa ve Plevne askerlerinin şanlı savunmasına tanıklık etmiştir. Hikmet Bey'e göre onun Plevne ziyareti kâinattan bile üstün bir şereftir. Hikmet Bey, Osman Paşa'nın asla çizmelerini ayağından çıkarmadığını ve günde yalnızca iki saat olmak üzere sabaha karşı kestirdiğini söyleyerek gece gündüz demeden çalıştığını ve her an düşmanla mücadeleye hazır olduğunu belirtir.⁴ Ayrıca müellif, onca yoğunluğuna rağmen Osman Paşa'nın beş vakit namazı cemaatle kıldığını ve seher vaktinde *Kur'an* ile *Delâilü'l-Hayrât*⁵ okuyup dua ettiğini haber verir. Demek ki Osman Paşa'nın cesaretinin,

⁴ Von Herbert de Galip Adil Paşa'dan Osman Paşa'nın geceleri hiç uyku uyumadığını duyduğunu söyler (Herbert, 1938: 18).

⁵ *Delâilü'l-Hayrât*, Şâzeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu Şeyh Muhammed bin Süleyman el-Cezûlî tarafından derlenmiş bir salavat risalesi olup bu eser hem çeşitli tarikatlara bağlı olanlarca hem de herhangi bir tarikata bağlı olmayan Müslümanlarca değerli görülmüş, yaygın bir şekilde okunmuştur. *Delâilü'l-Hayrât*'taki salavatlar belirli bir düzene göre okunmaktadır. Eserde günlük, gün aşırı, dört günde bir ve haftada bir okunması

dayanıklılığının ve kararlılığının temeli güçlü bir imana sahip olmasındadır (Hikmet, 1294: 24-25).

Hikmet Bey, Şevket Paşa emrindeki kafilenin Plevne'ye Rus muhasarasını kırarak girdiğini söylemektedir. Bu durumda kabile Plevne'ye kuşatmanın başladığı eylül ayı ile Plevne'nin düştüğü aralık ayı arasında varmıştır. Hikmet Bey Plevne'nin her taraftan siyah dumanlarla sarıldığını, ardından ordugâha girdiklerinde Osman Paşa'nın Şevket Paşa'ya "Vay kardeşim, kahramanım, Şevket'im!" diyerek sarılıp Şevket Paşa'yla birlikte ağladığını görünce gözyaşlarını tutamamıştır (Hikmet, 1294: 26).

Kafilenin gelişinin ertesi günü Osman Paşa, Şevket Paşa'nın kaldığı yere gelerek üç saat kadar onunla Osmanlı Devleti'nin durumunu ve askerliğe dair meseleleri konuşmuştur. Hikmet Bey ise askerliğe uygun olduğunu düşünmesine rağmen bu mesleğe dâhil olma şerefinden mahrum kalmanın hüznüyle, en azından ordu kâtipliği göreviyle canını tehlikeye atarak savaş meydanına geldiği bu zamanda iki paşanın konuşmasına şahitlik ederek büyük bir haz almıştır (Hikmet, 1294: 27-28). İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın belirttiği üzere hayatı hakkında pek az şey bilinen Hikmet Bey'in (İnal, 1969: 648) askerlik mesleğine derin bir sevgi duymasına rağmen asker olamaması, onun biyografisine dair küçük ama önemli bir bilgidir. Böylece onun *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır* gibi bir eseri hangi motivasyonla kaleme aldığı büyük ölçüde anlaşılmaktadır. Askerlik mesleğine düşkün olan Hikmet Bey'in, içindeki ukdeden dolayı genel olarak tüm kumandanlara ilgi duyduğu tahmin edilebilir ancak Osman Paşa ile karşılaşması onu âdeta büyülemiş, etkisi altına almıştır. Sonuç olarak o, derin bir arzuyla bağlı bulunduğu askerlik mesleğinin önde gelen komutanlarından birini tanıma ve muharebe meydanında gözlemleme şerefine erişerek ulaştığı hazzı eldeki metni yazarak dile getirmiştir.

Hikmet Bey'in hatrından çıkmayacak olaylardan biri de kafilenin Plevne'den dönüş vakti geldiğinde Osman Paşa ile Şevket Paşa'nın vedası ve birbirlerine olan derin sevgileridir ama Hikmet Bey bu olayı niçin unutamayacağı konusunda ayrıntı vermemektedir (Hikmet, 1294: 29).

Şevket Paşa emrindeki kafilenin geri dönmek üzere Plevne'dekilerle vedalaştığını bildirdikten sonra Hikmet Bey Plevne'de savaşan askerlerin vasıflarını anlatmaya koyulur. Bu askerler de tıpkı kumandanları Osman Paşa gibi namusuyla doğmuş ve yaşamış, Plevne'nin kuşatılması karşısında ya namuslarını koruyacak ya da namuslarıyla ölmeyi tercih edecek niteliktedir. Fedakârca ve yiğitçe savaşmış en dehşetli bela ve eziyetlere erkekçe katlanan bu demir vücutlu askerler tüm dünyayı kendilerine hayran bırakmış ve sergiledikleri kararlılık ve cesaretle şaşırtmıştır. Müellif, vatan ve millet sevgisinin ne olduğunu anlamak üzere bu askerlerin hâlini müşahade etmek gerektiğini öne sürer. Rusların top yağmuruna tuttuğu anlarda bile Plevne gazilerinin tüfeklerine yaslanıp cesaretle düşmanı gözetlediğini anlatır. Askerlerin erkekçe bir tavırla on beş yirmi santimetrelik gülleleri daha havadan gelirken küçümseyerek izlediklerini aktarır. Hücum zamanı gelince onlar âdeta vücutları demirden ve kanları ateşten yaratılmış gibi saldırırlar (Hikmet, 1294: 29-31).

Hikmet Bey bizzat Kerim Paşa'dan dinlediği bir hatıra aracılığıyla Osman Paşa'nın emrindeki askerlerin cesaretini ve motivasyonunu somutlaştırmak ister. Kerim Paşa'nın

gereken salavatlar vardır. İlgili salavatların ne zaman okunacağı sayfa kenarlarına yazılmıştır. Bu eser, adap gereği, belirli bir ritüelle okunmalıdır. Salavatları okumaya başlamadan evvel niyet ve tövbe edilmeli, esma-i hüsnâ okunmalı ve dua edilmelidir. Okuma bittikten sonra da bitirme duası yapılmalıdır (Uludağ, 1994: 113-114).

hatırasına göre henüz Vidin'de iken Osman Paşa'ya Rusya'yla savaşa girildiğini ilân eden bir telgraf gelir. Bunun üzerine paşa, Sırbistan'da birlikte savaştığı zabıtlar ile askerleri bir meydana toplar ve onlara savaşa dair kısa bir nutuk çeker. Bunun ardından dört nefer öne çıkıp selam durur, içlerinden biri arkadaşlarının sözcüsü olarak Osman Paşa'ya hitaben bir nutuk okur. Söz konusu nutkun tam metni eserde yer almaktadır. Osmanlı askerlerinin yüce hislerini ve vatanın geleceğini korumak adına neler yapabileceğini sade ve güzel bir şekilde anlatmaktadır. Bu nutkun okunmasından sonra tüm emir ve zabıtlar gözyaşı dökmüştür. Hatta Osman Paşa, bu nutkun bir nüshasını telgraf yoluyla padişaha iletmiştir. Bu nutka göre Osmanlı askerleri savaşı bir düğün ve bayram gibi karşılamışlardır çünkü onlara göre Allah *Kur'an*'da inananlara zaferi müjdelemiştir. Bu müjdeye kavuşmak, askerlerin en büyük arzusudur. Askerlere göre savaşı kazanmak ordunun büyüklüğü ya da küçüklüğüyle ilgili değildir. Önemli olan kumandanların askerlere, askerlerin de kumandanlara güvenmesidir. Nutkun bu aşamasında askerler, Sırbistan'da kendisinin emrinde savaştıkları Osman Paşa'ya güvendiklerini belirtirler. Böylece Ruslara karşı savaşı kazanacaklarına dair kuvvetli inançlarını ortaya koyarlar. Ardından babalarının kanıyla ıslanmış vatan toprağını, gerekirse her karış toprak için bin düşman kellesi alarak koruyacaklarını, bu toprağı düşmana ezdirmeyeceklerini, hatta padişahı bile muharebeye gelme zahmetinde bırakmadan bu mücadeleyi yürütebileceklerini büyük bir kararlılıkla söylerler. Son olarak bu sözlerin de padişaha iletilmesini Osman Paşa'dan rica ederler (Hikmet, 1294: 32-35).

Bu hatıradaki Hikmet Bey'in dikkatini çeken husus, vatani düşmanlara ezdirmeyeceklerini büyük bir kararlılıkla ilân eden askerlerin Osman Paşa'nın emrindeki askerler olmasıdır (Hikmet, 1294: 35). Bu nutuktan da anlaşılacağı üzere askerler, savaşı kazanacaklarına dair inancı Osman Paşa ile kendi aralarındaki karşılıklı güvene dayandırmaktadırlar. Osmanlı erleri her ne kadar cesur, vatansever ve imanlı olsalar da onlardaki potansiyelin tam anlamıyla ortaya çıkması ancak Osman Paşa gibi yüce bir komutan sayesinde mümkündür. Dikkat çeken bir başka husus ise askerlerin Osman Paşa'ya güvendikleri gibi Osman Paşa'nın da askerlerine güvenmesidir. Osman Paşa'nın askerleriyle samimi, sevgi ve şefkate dayalı ilişkisi hatırlanırsa söz konusu güvenin hangi yollarla kurulduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Görüldüğü gibi Osman Paşa ve onun emrindeki askerler karşılıklı olarak birbirlerinin kuvvetini, cesaretini, inancını ve dayanıklılığını arttırmaktadır. Güven temelinin doğurduğu olağanüstü sonuçlar ise Plevne müdafaası örneğinde ortaya konulmaktadır. Hikmet Bey'in belirttiği üzere Plevne gibi savunmaya elverişsiz bir arazi, Osman Paşa ve emrindeki askerlerle çelikten inşa edilmiş bir kaleye dönüştürülmüştür. Buradaki başarılı savunma tüm dünyanın akıl ve bilincini hayrette bırakmıştır. Askerler –tıpkı Osman Paşa'ya sundukları nutukta olduğu gibi- kendilerinden yaklaşık altı kat daha büyük Rus ordusuna karşı aylarca direnmiş, yiğitlik namusunu ve cengâverlik şanını göklere çıkartmışlardır. Buğdaylarının son tanesini ve fişeklerinin son adedini tüketinceye dek savaştan Plevne gazileri Allah'ı ve peygamberi hoşnut, şehit ataların ruhlarını da razı ve memnun etmişlerdir (Hikmet, 1294: 35-36). Anlaşılacağı üzere Hikmet Bey, bir ordunun kuvvetini ve başarı şartını komutanlarla askerler arasındaki uyuma ve güvene bağlar. 93 Harbi'nin kaybedilmesinin nedenlerinden birinin emir-komuta zincirindeki irtibatsızlıklar olduğu düşünülürse (Aydın, 1994: 499) Hikmet Bey'in bu düşüncesini Osmanlı ordusuna yapılmış üstü kapalı bir eleştiri olarak ele almak mümkündür.

Hikmet Bey, Osman Paşa ile onun emrindeki yiğit askerlerin birliğinden doğan kuvvete dair açıklamalarını bitirdikten sonra hem Osman Paşa'ya hem de Plevne gazilerine seslenerek

onları metheder. Bu arada, 17. asır klasik Türk şairi Nef'î tarafından II. (Genç) Osman'a hitaben yazılmış bir kasideden şu iki beyiti adeta Plevne gazilerine yazılmış gibi iktibas eder:

Âferîn ey rûzigârın şehsüvârın safderi

'Arşa as şimden girü tîğ-ı süreyyâ-cevheri

Tîğına n'ola yemîn eylerse rûh-ı Murtezâ

Bir gazâ itdin ki hoşnûd eyledin peygamberi (Akkuş, 2018: 67; Hikmet, 1294: 37)

Müellife göre Plevne'de şehit düşenlerin mezarı tevhit ehli için daima kutlu bir ziyaret yeri olacaktır. Bu şanlı mezarların pak toprağı üzerinde bitecek laleler de şehitlerden ayrı kalmaları dolayısıyla yanmış göğüslerini açacaklar, hâl diliyle sevinip iftihar edeceklerdir (Hikmet, 1294: 38). Lalelerin hicran yarası taşıması klasik Türk edebiyatından alınan bir teşhis örneğidir. Günümüzde gelincik adıyla bilinen, Osmanlı döneminde ise şairler tarafından lâle-i nu'man şeklinde adlandırılan bu lale türünün görsel bakımdan dikkat çeken özelliklerinden biri orta kısmının siyah renkli olmasıdır. Klasik Türk edebiyatı geleneğine göre sevgiliden ayrılık acısı çeken âşığın da göğsü, burada aşk acılarından dolayı türlü yaraların çıkması sonucunda kararmıştır. Buradan hareketle şairler lale-i nu'man'ı ayrılık acısı çeken âşığın benzetileni olarak kullanırlar (Uçan Eke, 2021: 664). Hikmet Bey de şehitlerin mezarları üstünde biten gelinciklerin, mezarda yatan şehitlerden ayrı kalmaları dolayısıyla iç taraflarında/göğüslerinde yaraya benzeyen bir siyahlık taşıdıklarını söyler. Böylece lale, ayrılık eziyeti çeken bir insan gibi kişileştirilir. Hikmet Bey'in böyle sanatkârane bir ifadede bulunması onun aynı zamanda bir klasik Türk şairi oluşuna bağlanabilir.

Eserini bitirirken Hikmet Bey namus kavramını öne çıkarır ve hiçbir milletin namustan bağımsız bir şekilde var olamayacağını söyler. Osmanlıların kahramanca savaşmaları da namuslarına edilen tecavüzden dolayıdır. Onlar "Ya ölüm ya vatan namusu!" diyerek düşmanla mücadele etmeyi seçmişlerdir (Hikmet, 1294: 38-39).

Her ne kadar misli görülmedik bir gayretle savaşsalar da talih Osmanlılardan yüz çevirmiştir; Plevne düşmüş ve 93 Harbi kaybedilmiştir. Hikmet Bey maddî olarak savaşın kaybedilmesine rağmen manevî bakımdan kazanıldığını savunur. Osmanlı ordusunun neferleri bir insanın gösterebileceği en azamî güç ve kuvveti fedakârca sergilemişlerdir ancak Allah bu savaşta Rusların kazanmasını istemiştir. Kadere de herhangi bir itirazda bulunmak mümkün değildir. Bununla beraber Müslümanların dayanağı yine Allah'tan başkası değildir. Sonuçta mazlumun ve haklının yardımcısı odur. Müellif, Osmanlı'nın mazlum ve haklı olduğuna kesin bir şekilde inanmaktadır ve Allah'ın daima mazlumlarla haklıların yanında olacağını düşünmektedir. Allah için farklı bir durum ilahi adaletle uyuşmayacaktır. Bu durumda müellifin inancına göre Osmanlı Devleti er veya geç muzaffer olacaktır (Hikmet, 1294: 39-40). Savaşın bitiminden hemen sonra yayımlanan eserde Hikmet Bey, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı aldığı ağır yenilginin üzüntüsünü Plevne savunmasında gösterilen kahramanlıklarda teselli arayarak gidermeye çalışmaktadır (Erinç, 2015: 40-41). İslâm inancının inanan toplumların er veya geç muzaffer olacağına dair teminatı⁶ da Hikmet Bey'in sığındığı ve düşmanlara karşı kazanılacak mutlak zaferin delili olarak ele aldığı bir husustur.

⁶ Bu konu ile ilgili olarak Saffat suresinin 173. ayetine bakılabilir: "Galip gelenler kesinlikle bizim ordumuz olacaktır" (Karaman vd., 2020a: 560)

Sonuç

Hikmet Bey'in *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır* adlı eseri 93 Harbi yenilgisinin hemen sonunda yazılmış bir eserdir. Bu savaşın en dikkat çekici muharebesi Plevne müdafaasıdır. Plevne müdafaasının komutanlığını üstlenen Gazi Osman Paşa'yı ahlâkî, dinî ve meslekî bakımdan övmek bu eserin temel konusudur.

Eser Gazi Osman Paşa'yı ve dolayısıyla Plevne gazilerini övmek üzere kaleme alındığı için methiye türündedir. Bununla beraber, esas konusu olmasa bile, Plevne müdafaasına dair anekdotlar anlattığı için kısmî ölçüde gazavatname olarak da kabul edilebilir. Ayrıca Hikmet Bey, Şevket Paşa'nın kafilesine katılarak Plevne'ye yardım götürmüş ve bu müdafa ile Gazi Osman Paşa'nın faaliyetlerine bizzat tanık olmuştur. Bu bakımdan eserin yine kısmen hatırat olduğu kabul edilebilir.

Biyografisi hakkında pek az şey bilinen Hikmet Bey'in, bu eserden hareketle, askerlik mesleğine derin bir ilgi duyduğu, asker olmak istediği ama bunu başaramadığı anlaşılmaktadır. Askerlik mesleğini içinde bir ukde olarak taşıyan müellifin komutanlara karşı bir hayranlık duyduğu kabul edilebilir. Gazi Osman Paşa gibi bir şahsiyetle tanışması da onun içinde coşku ve büyük bir hayranlığın uyanmasına neden olmuştur. Hikmet Bey bu hislerini Gazi Osman Paşa'yı öven bir metinle dile getirmek istemiştir.

Hikmet Bey'e göre Gazi Osman Paşa cesaret, dayanıklılık, sebat, tevazu ve namus niteliklerini kendisinde toplamış bir insan olmasının yanında askerlik mesleği bakımından son derece yeterlilik gösteren bir komutandır. Onun bu özelliklerinin temelinde ise vatan-millet sevgisi ile İslâm inancına samimi bağlılık bulunmaktadır.

Müellif, bir savaşı kazanmak için askerlerle komutanların birbirlerine güven duymalarını esas alır. Plevne gazileri ile Gazi Osman Paşa söz konusu güveni kendi aralarında tesis etmiş olmaları sayesinde Plevne'de son derece dikkat çekici bir savunma yapabilmışlardır. 93 Harbi'nin kaybedilmesindeki önemli etkenlerden birinin Osmanlı ordusundaki emir-komuta zincirinin bozulması olduğu göz önünde bulundurulursa Hikmet Bey'in bu düşüncesi, Osmanlı ordusundaki subaylara yapılmış bir eleştiri olarak ele alınabilir.

Her ne kadar Plevne düşse ve genel olarak 93 Harbi kaybedilse de yazar bunun yalnızca maddî düzeyde yaşandığını, manevî açıdan ise savaşın kazanıldığını söyler. Sonuçta Osmanlı orduları ellerinden geleni yapmış fakat Allah'ın takdirine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Bu savaşın mazlum ve haklı tarafı Osmanlı Devleti'dir. İlahi adalet de mazlumin ve haklının yanındadır. Bu bağlamda Hikmet Bey er veya geç Osmanlıların kazanacağına dair derin bir inanç beslemektedir. Hikmet Bey'in tavrı, kaybedilen bir savaşın tesellisini Plevne müdafaasında gösterilen kahramanlıkta aramak ve ilahi adaletle güvenmektir.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2018). *Nef'î Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 05.06.2024 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Arfaoui, S. (2009). *Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerinin Tutumu*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Aydemir, Y. (2004). Methiye (Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 410-411). Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. (1994). Doksanüç Harbi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 498-499). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erinç, E. T. (2015). Osmanlı Müelliflerine Göre 93 Harbi'nin Kaybedilme Sebepleri. Yüksek lisans tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Erkan, M. (1996). Gazavatnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 13, ss. 439-440). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gâzi Osmân Paşa Nezdinde Yüz Gün (1. Bs.) (1295). İstanbul, Mihran Matba'ası.
- Gazi Osman Paşa ve Plevne Savunması (1982). Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- Güler, K. ve Özkan, S. (2012). Kütahyalı Hasan Bedreddin Paşa Ve Tiyatroları Üzerine Bazı Mülâhazalar. *JASSS*, 5(3), 75-89.
- Hikmet. (1294). *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıındadır*. İstanbul, Basiret Matbaası.
- Hülagü, M. (1996). Gazi Osman Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 13, ss. 464-465). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hülagü, M. (2007). Plevne Muharebeleri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 304-305). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnal, M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri*. (C. 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. (2020a). *Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir* (C. 4). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. (2020b). *Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir* (C. 5). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kazancıoğlu, H. (2017). *Goltz Paşa, Plevne*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Osmân Senâ'î (1317). *Plevne Kahramânı Gâzi Osmân Paşa*. İstanbul, Feridiye Matba'ası.
- Ryan, C. S. (2014). *Plevne'de Bir Avusturyalı*, (A. R. Seyfioğlu, Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Semedli Samadova, E. ve Eyyub, V. (2021). XII. Yüzyıla Kadar Türkçe Eserlerde Methiye Geleneği ve Şair-Hükümdar İlişkileri. *Türkbilig*, 42, 95-104.
- Tevetoğlu, F. (1971). Hikmet Bey (Deli Hikmet). *Türk Ansiklopedisi* (C. 19, ss. 238-239). Ankara, Milli Eğitim Basımevi.
- Tulum, M. (2001). *Yusuf Sinan Paşa, Tazarru'nâme*. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâ'ilî, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri* (C. Kurnaz ve M. Tatçı, haz.). (C. 1). Ankara, Bizim Büro Yayınları.
- Uçan Eke, N. (2021). Klasik Türk Şiirinde Lale İle İlgili Kavramsal Metaforlar. *Littera Turca*, 7(3), 659-671.
- Uğur, A. ve Çuhadar, M. (1990). *Celâl-zâde Mustafa, Selim-nâme*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uludağ, S. (1994). Delâilü'l-Hayrât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 113-114). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Von Herbert, F. W. (1938). *Plevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitinin Hatıraları*, (N. Artam, Çev.). Ankara, Ulus Basımevi.
- Yekbaş, H. (2014). Hikmet, Deli Hikmet. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 10.11.2025 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hikmet-deli-hikmet adresinden erişildi>.

- Yekbaş, H. (2021). Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır (Hikmet). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. 11.11.2025 tarihinde <https://Tees.Yesevi.Edu.Tr/Madde-Detay/Plevne-Kahramani-Gazi-Osman-Pasa-Sanindadir-Hikmet> adresinden erişildi.
- Yürükçü, A. (2018). 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşında Propaganda: Avrupalı Gazetecilerin Faaliyetleri ve Rus Savaş Muhabiri Vasili İ. N. Daçenko'nun Savaş Notları. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ek-1: Transkripsiyonlu Metin

[1]

PLEVNE KAHRAMANI ĞAZİ 'OSMÂN PAŞA ŞÂNINDADIR

Muharriri

Birinci Koldordı-yı Hümâyûn Başkâtibi Hikmet

Hâşılâtı yaralı 'askerlerimize 'âiddir.

Ma 'ârif Nezâret-i celîlesiniñ ruşşatıyla ilk def'a olarak Başîret Matba 'asında başıldı.

Fî 11 Mart 294

[2]

PLEVNE KAHRAMANI ĞAZİ 'OSMÂN PAŞA

Ni 'me'l-emîr ü Ni 'me'l-ceyş

Hâzreti Ğâzi tahmînen kırk beş yaşında ve ikilî-i celîl-i şecâ'at mübârek başında bir kâhramân-ı fazîlet-'ünvân-ı rûzgârdır. Hey'et-i mu'kaddesesi nasıl ta'rîf olunsun? Kavi'ü'l-bünye ve mülehhâmcâ ve siyâh şakallı olup vech-i münevverî zekâ ve şecâ'atîñ derece-i kemâline burhân-ı münîr şüretinde halk olunmuş bir şehsüvâr-ı nâmdârdır. Mübârek yüzüne [3] bir nazar-ı mahşûş-ı dikkatle bakılsa dîn muhabbeti, vâtan gayreti, meslek sebâtı, 'askerlik nâmûsu tecessüm itmiş ve meşâhir-i şühedâ-yı eslâfîñ ervâh-ı celîlesi bir araya toplanarak kudret-i bâliğe on toközuncu 'aşırda anlarıñ hey'et-i mecmû'âsından bir 'Osmân Paşa-yı Ğâzî teşekkül itmiş zann olunurdu.

Gözleri iri ve siyâh ve gâyet mümkünâne dūr-endîşâne bakışlı idi. Dîdâr-ı ekremi bir bir bakışda hîlm ü germinî timsâl-i müşâhhaşı görülür ve bir bakışda tüyleri ürpermiş mübârek gözleri hûn-ı şecâ'atle yumurta şeklinde bir yâkûta dönmüş şadr-ı münevverî galebe-i hiddet-i kâhramânî⁸ ve merdânî⁹ ile büyümüş bir şîr-i jiyân ve ta'bîr-i diğerle şaf-şiken bir arslan şavtında manzûr olur idi. Ez-bıçak düşünmeğe vakit bulabildiği zamân [4] tedâbîr-i harbiye ile meşgûl olur ve cenk vaktinde mesârîñ tüylerinin her biri bir nîze-i kazâ şekline girüp şahş-ı mu'kaddesi köpürmüş bir arslan hey'etini kesb eyler idi. Âteş-i harb vak'a ki 'alevlenmeğe başlar cenâb-ı Ğâzî-i 'âlî-himmet toksen biñ Moskofuñ târîh-i mahv u idbârını hakk iden muzaffer kılincını çeküp ordugâh-ı hümâyûnda kal'a-i seyyâre gibi bir başdan bir başa fırl fırl dönerdi. Herhangi tabur veyâ müfrezeyi hücûma me'mûr iderler ise taburuñ önünde yalın kılinc 'Osmân Paşa'yı görür ve o Plevne arslanının hem kumanda itdiğini ve hem de 'askeriniñ önünde düşmanla kılinc kılınca uğraşdığını müşâhede iderdiniz.

Arslan yürekli Ğâzî'nîñ mesleği meslûl'l-seyf olarak hücûmcu kâhramanlarıñ önüne düşüp [5] "Ey Plevne'nin şöretli arslanları! Şân günleridir! Vâtan nâmûsunu bize inandı! Cihânıñ gözü Plevne'ye dikildi. Düşmen mecmû'-ı kuvvetini üzerimize yığdı. Biz de 'Osmânlı şânını gösterelim. Bizim için ölmek var dönmek yokdur. Añladınız mı ki kader şurada bulunan altmış biñ merdiñ mezârını burada hâzırladı. Mutlak Plevne bize kabristân olacak, yine zâlim düşmen bu sevgili toprağa ayak basamayacak! İşte kumandanınız ve qarındaşıñız olan 'Osmân siziñ önünüzde şehîd olmağa gidiyor! Allâh'ını seven

⁷ Orijinal metindeki sayfa numaralarını göstermektedir.

⁸ Orijinal metinde kaf (ق) harfi siliktir.

⁹ Orijinal metinde "merdânîni" yazılmıştır.

arķamdan gelsün." na' rā-i heybet-efzāsiyla yeri göğü sarşar ve dehşet ve heybetiñ āsumāndan inmiş bir nidā-yi celādet-peymāsıniñ misl-i haķıķısi olan şadā-yı şecā'at-baħşāsiyla Allāh Allāh zemzeme-i dil-süzunu 'ālem-i [6] eflākde nuşretine intizār iden meleklerle ķadar işāl eyler idi. Ve bu şadā-yı dehşet-efzā ile bütün mücāhidīn-i İslām bī-meħābe ħarbe ķoşar ve ħatta Plevne'niñ cesīm ü 'azīmetli tağları ve istiħkāmı bile yerinden oynar idi! Ėazret-i Ėāzī-i mu'azzam hem şavlet-i ķaħramānāneye bi'n-nefs iştirāk ider ve hem de o ħālde ve o āteş-i kıyāmet aşup içinde bulunan yāverleri vāsıtasıyla bütün ordunuñ ħarekāt-ı ħarbiyesi, bi't-ta'yīn her ciħete o emr-i resmiye irsāl eyler idi.

'Osmān Paşa Rabbi'sine mütevekkil ve her ħālde rūħāniyet-i celīle-i peygamberiyeye mütevāsıl ve ħükm-i kazā ve ķadere emniyetle her cevır ü belāya müteħammil bir zāt-ı 'ālī idi.

Kemāl-i ħilm ü fazīlet ü fert-i maħviyetine diķķat olunmalı ki Plevne'yi toķsan biñ Mosķof'a [7] dārū'l-mücāzāt iden o ķaħramān-ı 'ālī-sīret her hücumunda bi-nuşretu'llāh-i te'ālā zafer-yāb ve her mübāreze-i dilrānesinde bir şanlı ġālibiyetle kām-yāb olur iken hengām-ı muzafferiyetde 'ādet olduğı üzere bir kere olsun "yuħā" borusu çaldırmamış ve düşmeniñ baķıyyetü's-süyufunu mağlūben önüne ķatup da taburlardan galebe-i şevķ-i zaferle bir kere "yuħā" çağırnlara "Evlādlar! Bizim vazīfemiz 'ādil ve naşīr olan Cenāb-ı Ėaķķ'a şükr itmekdir. Düşmenimizi mağlūb iden kuvvet Allāh'ın seyf-i 'adāletidir. 'Yuħā' çağırmaķ mağlūb ve zelīl olan düşmene bir ħaķāret-i mağrūrāne demek olup bu ise 'ālī-cenāb olan Müslümān 'askerleriniñ şānına yakışmayacağından bundan soñra her hücumda 'Allāh Allāh' ve her galebe ve ta'ķibde "El-ħamdü'llāh"¹⁰ na' rālarıyla tezyīn-i lisān idelim." buyurmuşdur. [8] Ėazret-i Ėāzī-i nūrānī! 'Askeri nefsinden ve evlād u 'ıyālinden biñ ķat ziyāde sevdiğınden ve ħuşūsiyle Plevne ġāzīleriniñ her birine bir 'alāķa-i maħşūşa-i ķalbiye ile muħabbet itdiğınden gice ve gündüz efrād ile ülfet ü aħlātı sever ve ferīķden tā nefere ķadar herkese "ġāzī" ve "arķadaş" ta'birleriyle ħitāb eylerdi. Leyl ü neħār düşmeniñ daķıķada biñlerce yağdırdığı āteş yağmuruna göğüs virici bir mevķi-i mürtefi'de bulunan ħayme-i sa'ādetinden çıkar ve zāt-ı şecā'at-simātına maħşūş ħırām-ı ķaħramānāne ile tabyaları yalnızca tolaşmağa giderdi.

Evvelce herhangi istiħkāma uğrayacak olur ise oradaki ġuzāt-ı mü'minīn arasında "Ėāzī babamız geliyor." diye bir sevinc bir ġulğuledir giderdi. Cenāb-ı Ėāzī-i müşfik ise [9] "Selāmun 'aleyküm yavrularım! Ne yapıyorsunuz? Baķıñ yine aħmaķ düşmen ķorkusundan kıyāmeti ķoparıyor. Müslümānlar hücum idecek zannıyla ödü ķopmuş, üzerimize ġülle yağdırıyor. Amma ķorķaķ düşmen ħāl" kelām-ı iltifāt-ı encāmıyla 'askeriñ yüreğine şanlı ķumandanları için bir faşl-ı cedīd muħabbet daha naķş u 'ilāve iderek tevekkül-i ķalb ile temennī-i nuşret-i Ėaķķ'ı ĩmā idecek hafīf bir tebessüm-i melekāneden soñra diğeri istiħkāma giderdi. Ėāzī-i 'ālī-cāħıñ bilā-ārām devr-i istiħkāmıdan murād bundan da 'ibāret değıl idi.

Her birini nūr-ı dīdesi ve ciğerleriniñ pāresi ķadar sevdiğı ġāzīleri taltīf ü i'zāzdan soñra istiħkāma nice gördüğü noķşānları sür'atle ikmāl itdirir ve 'ulüvv-i ķadri küre-i arza şığmaz bir ķumandan-ı zīşān iken hemān [10] ķaputunu şırtından atup tabyalarıñ ħidmāt-ı fa'liesine bile eñ evvel kendisi besmele-ķeş ibtidār olurdu.

'Ėālem-i İslāmiyeniñ miħr-i ciħān-ārā-yı iftiħārı olan o ġāzī-yi secī belā-yı maħşūriyetden tolayı erzāķ-ı 'askeriyeniñ tedennīye yüz tutduğunu 'ālī-i cenābāne bir nażarla gördükde ta'ām-ı mu'tādını terk ü taħfīf iderek ya'nī ħaşā'il-i meķārim-i fezā'il-i ķaħramānānesiniñ sevk-i tabīisiyle bu ħālde daħī ma'ıyyet-i meymenet-i āyet-i [Ėay]darānesinde¹¹ bulunmaķ şerefini iħrāz iden efrād-ı 'askeriyeden kendüsini ayırmayup anlara beñzederek ġıdāsını bir un çorbāsiyla bir peksimād pāresine ķadar indirmiş ve ordu ümerā-yı kirāmından bu bābda kemāl-i edeble muħıbbāna baħş açacak olan zevāta "Hiç bir şey'e iħtiyāc yokdur. [11] Bendeñiziñ yemekce yapıdığım ta'dilāt başķa ħülyāya müstenīd olmayup bi-ħaķ nefsim ve şıħħat-i vücūduma 'āiddir. Keşret-i ta'āmdan mu'azzeb olduğum ciħetle mākūlātımı taħammülüme taṭbīķ itdim." zemīninde cevāb virmişdir. İstiħkāmātı ve çadırları tolaşdığı şırada ba'zan

¹⁰ Orijinal metinde bu ifade kısaltma kullanılarak yazılmıştır.

¹¹ Orijinal metinde bu kelimenin baş tarafı silinmiştir.

‘askeriñ yemek zamânına müşâdif olurdu. ‘Âlî-cenâb ‘askerlerimiz! Ellerinde bir dilim peksimâd da olsa herkese kemâl-i memnûniyetle "Buyuruñ." demek haşlet-i mümtâza ve ahlâk-ı kadîme-i milliyeleri iktizâsından ise de Müşîr Paşa'yı görmeleriyle takımca ayağa kalkup ve kemâl-i edeb ü terbiyelerinden yemeğe da‘vet îmâ ider bir söze de cesâret idemeyüp selâm ve iltifâtına intizâren yüzüne bakmalarıyla Hazret-i Mücâhid şâhib-i ‘irfân bir tavr-ı müşfikâne ile "Bereketli olsun arslanlar! Misâfir [12] alır mısınız?" dir ve hemân onbaşı takımının arasına şıkışup nûr-ı dîde-i ümmet olan ‘askerle yemek yemeğe başladılar.

Esnâ-yı ta‘âmda itdiği lutf-ı hakîmâne ve pederâne ve îrâd eylediği kelîmât-ı şecî‘âne ‘askerin kalbine ol rûtbe te‘şîr iderdi ki vaţan yolunda terk-i cân itmek içün ğâzî babalarının bir arş-ı kumandasına biñ cân ile muntazır olduklarını dîdâr-ı şecâ‘atleriniñ her ciyeti işbât iderdi.

Târîhiñ maḥẓ-ı şerîfi olan Ğâzî-i Bî-mu‘âdil kâbil-i zıkr ü ta‘dâd olmayan ahlâk-ı fazîlesinden başka ‘iffet ü istikâmet ve ‘ulüvv-i cenâb u kanâ‘atde ol mertebe-i ‘âlû‘l-‘âlâ vâsıl olmuş idi ki tağların tahammül idemeyeceği şu meşârifât-ı ‘azîme-i harbiye sırasında rûtbe-i celîlelerine maḥşûş olan ma‘âş [13] ve ta‘yînâtı dahî hazîne-i devletden kâim ile almağı hazîne-i himmet olan kalb-i haḥkâniyet-meşhûnlarına bir dürlü kabûl itdiremedikleri ciḥetle bidâyet-i mes‘eleden beri maḥşûşât-ı ‘umûmiyelerinden zât-ı ‘âlîleriyle ‘â‘ile-i celîleleriniñ te‘ayyüşüne kifâyet idecek miḥdârı alup üst tarafını uğrunda cân virdiği devlet matbû‘asına müfteḥiren terk itmiş ve Plevne’niñ birinci râbîta-i maḥşûriyetini kırıp dünyâ nazarında oraya kavâfil-i cesîme idhâl etmek şân u şerefi kazanan Ferîk Şevket Paşa Hazretleri Hazret-i Ğâzî’niñ yeşil ve mes‘ûd çadırında bir gice esnâ-yı muşâhabetde müşârun-ileyh hazretleriniñ bi’l-münâsebe lisân-ı mürüvvet beyânından işitdiklerini ağlaya ağlaya söylemiştir.

فا عتبرو يا اولى الا بصر¹²

‘Osmân Paşa muḥâvemet-i merdâne ve maḥâret-i harbiyesi [14] sâyesinde bütün dünyânıñ ḥüsn-i teveccühünü ve hattâ dehşet-i şimşîrinden her lahzâ ecel teri dökken düşmen-i dîniñ bile ḥayret ü ta‘zîmini kazanmış ve kemâlât-ı ‘askeriyesine Avrupa’yı mu‘cize görmüş gibi ḥayrân iderek ‘askerlik ‘âleminiñ parmağını ağzında koymuş ve ez-cümle meşhûr Moltke’ye "'Osmân Paşa muḥârebiniñ tâlî‘ini tebdîl idüp hele fenn-i harbiñ muḥâceme kısmını külliyyen ibtâl eylemiştir." didirtmiş idi!!!

Ya Plevne ahâlîsiniñ Cenâb-ı Ğâzî’ye olan ferṭ-i ihlâş u i‘timâd u kemâl-i ḥiss ü vedâdı tamâmiyla ta‘rîf olunabilse insân gözyaşı dökmeksizin okumağa vâkıf bulamaz. Çünkü ahâlî Hazret-i Ğâzî’yi peder-i erḥam u ḥamî-i ekrem bilürdi.

Müdâfa‘asız ve iktidârsız ahâlî-i maḥlûme ile mâl-a-mâl olan Plevne kaşabasına ḥumbara [15] ve peşrev yağmaḥda ve üzerinde hilâl-i aḥmer ‘alâmeti aşılı ḥastaḥânelerde vaţan muḥârebesinde yaralanup o dakîkâda ‘âlem-i fânîden kaṭ‘-ı ‘alâka derdiyle uğraşan âḥiret misâfirleriniñ bağına gülle atılmaḥda ve cevâmî‘ u mesâcid ü mekâtib gibi her millet nazarında ḳudsiyeti muşaddaḥ olan emâkin-i muḥteremeye âteş idilmekde olduğunu gören ahâlî-i memleket yalnız ‘â‘ilelerini ve ma‘şûmlarını alup ordugâh-ı ḥümâyûna ilticâ ider ve Hazret-i Ğâzî ile yekiyyet vaṭandaşlarınıñ sâye-i seyf-i şahâbetine sığınırlandı.

‘Osmân Paşa Hazretleri derbeder ahâlîyi kendi qarındaşı ve yavruları gibi kanadınıñ altına alup ḥıfz u vikâye ider ve cenk âteşiniñ şiddet-i maḥşer-nişânı geçinceye kadar ol rûtbe şugle-i ‘azîme-i harbiye arasında ḥâtır-[16]sâzâne mu‘âmeleler ve maḥẓûn-nüvâzâne teselliyetlerle bî-çâreleriñ te‘şîre-i ḥüzün ü dehşetini teskîn eylerdi.

Çünkü kumanda ḥâlinde olup mirât-ı celâl olan manşûr kılıncı bi’t-ṭabî‘anın da bulandığından şehâb-ı sâkıb gibi gâh istihkâmâta itilüp kan deryâsı içinde düşmenle süngü süngüye mücâhede iden penḥâsı kanlı kaḥramânları eşvât-ı muḥârebe ile teşcî‘ ve teşvîḳ eyler ve gâh çadır ve kulûbeler içinde yerleşdirmiş olduğu ahâlîniñ yanına koşup "Korkmayıñ hemşehrîler! Allâh düşmeni yine perişân itdi. Nuşret bizimdir. Şurada elli altmış biñ dîndaşıñız var. Anlarıñ ve eñ niḥâyet benim vücûdum

¹² Haşr suresinin ikinci ayetinde geçen bu ifade mealen "O hâlde ibret alın, ey akıl sahipleri!" anlamına gelir (Karaman ve diğ., 2020b: 282-283).

parçalanmadıkça bir tüyünüze hâlel gelmez. Resûl-i Ekrem efendimiz bizimle berâberdir." kelimât-ı tayyibesiyle o mazlûmların gönlünü ihyâ [17] ve te'mîn ider ve dizlerine kadar çamurlar içinde olduğu hâlde kendisine vedî' atul-Hayy ü emânet-i maḥşûşa-i pâdişâhî olan ahâlî-i beldenin birer ikişer aylık süd kuzularını kucağına alup çamurlar içinden çıkararak çadırlara yetiştirir ve gizli gizli ağlardı! Şurası da sezâvâr-ı hayretidir ki şıbyân-ı memleket bile müşârün-ileyhiñ nâm u sîmâsını ezber iderek şehir içinde bir gülle düşdüğünde veyâhûd istiḥkâmâtında bir tüfenk âteşi gördüklerinde çocuklar birbirine hitâben "Ġâzî babamız yine cenk idiyor. Allâh, sen imdâdına yetiş." diye bülbül dilleriyle du'âlar ider ve müşârün-ileyhiñ derûn-ı kaşabadan esnâ-yı mürûrunda ahâlî ile bütün şıbyân u nisvân kemâl-i ihtirâm ile selâmına тұrup ve pencerelere koşup "Ey Plevne arslanı! Allâh kılincını keskin itsün. [18] Düşmeniñ kaḥrolsun. Sende bu sebât ve bu kaḥramânlık var iken biz de düşmenden zerre kadar korkmayız. Cümlemiz 'asker ve hepimiz şehâdete 'âşıkız. Biñ yaşa Ġâzî pederimiz!" nidâsıyla hem kendileri ağlar ve hem de müşârün-ileyhe gözyaşı dökürür idi.

'Osmân Paşa Hazretleri ḥakîm ü şâlih ü emr-i diyânetde sâbit bir vücûd-ı muḥaddes olduğundan Plevne'de 'işreti yasağ itmiş ve müskirâtı aşḥâbından şatun alarak kendilerini arzâ ve pârelerini i'tâ idüp me'mûrlar vâsıtâsıyla ḥâlî mahallerde dökürmüşdür ve bu şüretle 'işret nâmını ortadan kaldırmış idi.

"İşretiñ insân için ne derece muzırr ve müteḥallik olduğu 'aklen ve ḥikmeten sâbitdir. Huşûsiyle 'aql u ḥikmet ve her ḥaḳıḳatı [19] câmi' olan şerî'at-ı muṭahḥara-i Aḥmediye bunu bize ḥarâm ve yasağ itmiştir. Erbâb-ı cihâda 'aşk u şevk virecek kuvvet ancak tevḥîd-i Bârî'dir. Dârü'l-ḥarb-ı İslâm'da 'işret ne gerek? Biz o muşîbetiñ bir kaṭresini ağızımıza koymayız faḳat düşmenimize ise arslanlar ve yerinden oynamış tağlar gibi hücum ideriz. İşte 'işreti medâr-ı şevk ü gayret bilenleriñ ḥâlini karşımızda görüyoruz. Hiç olmaz ise o bedbaḥtlardan 'ibret alalım." kavlı-i ḥakîmânesi dahî Cenâb-ı Ġâzî-i Ḥakîm'iñ cümle-i ḥikemiyât-ı celîlelerindendir. Ġâzî 'Osmân Paşa Hazretleri mu'azzam-ı mükerrrem olarak toğmuş ve bu meziyyât-ı ṭabî'îyeyi yine vatanının mektebinde fezâ'il-i celîle-i mu'arref ü kemâlât ile tezyîñ eylemiş ve eñ güzîde ve mükemmel bir zâbit olarak mekteb-i ḥarbiyeden çıkup [20] her rütbeyi bir ḥidmet-i mu'azzama muḳâbilinde almış ve eski Rusya muḥârebesinde ve Cebelü'l-Yunân ve Girid ve Şirbiye ve Yemen mesâ'il-i ḥarbiyesinde kılincının ḥaḳkı ve kanının bahâsı olarak kaṭ'-ı merâtib itmiş e'âzım-ı ümmetdendir. Bir Ġâzî-i 'âlî-şân eslâf-ı a'zâmının ümmet-i Muhammed'e bir yâdigâr-ı kıymetdârı ve aḥlâkıñın her ân ü zamân meâbe'l-iftihâridir. Bu Ġâzî-i Mu'azzamıñ mücâhedâtının ma'neviyâtı 'aşr-ı celîl-i Hazret-i Peygamberîdeki mücâhidîñ-i İslâmiyeniñ on tokuzuncu 'aşrda vukû' bulmuş ḥavâriḳ-i 'âliyesinden ve maddiyâtı dahî 'aşrın eñ ziyâde şöḥret almış eñ ehemmiyetli ve eñ ziyâde iktisâb-ı ma'ârif-i 'askeriye itmiş, tecrübe görmüş kumandanlarına tefevvukla ta'rîf olunacak fezâ'ildir. Cenâb-ı Ġâzî-i pürtemkîn vaḳârın mümkünâtı ḥayrân [21] iden fezâ'ilinden birisi de meslek taḥrîri ya'nî vukû'ât-ı ḥarbiyeye dâ'ir yazdığı resmî telgrafnâmeleriñ revîş-i eş'âridir.

Müşârün-ileyhiñ mücâhedât-ı celîlesini taşvîr ü i'lâm iden muḥarrerât-ı telgrafîsi deḳâik-i sencân-ı enbâ-yı vatan nazarında ve lâ-sîmâ Avrupalıların maḥkeme-i efkâr-ı 'umûmiye ve mîzân-ı maṭbu'ât-ı yevmiyelerinde pek güzel takdîr ve muvâzene idilmiş olduğu cihetle gerçi bu bâbda uzun söz söylemeğe ḥâcet görülememek ṭabî'î ise de bu Ġâzî-i 'âlî-cenâb her mübâreze-i cengâverânesinde kendü telifâtının on beş yigirmi misli düşmen maḥv itdiği ve her ma'rekede taşavvur olunmaz bir galebe-i müfritiye nâ'il olduğu hâlde vukû'ât-ı telgrafnâmelerini ḡayet sâde ve şa'sa'âsız ve niḥâyet derecede eḥemmiyetsiz ve tûmturaksız [22] bir revîş-i lisân ile yazışı ve ḥâ'iz olduğu her zafer ve galebeyi ḥâriḳu'l-'âde bir şükr ü senâ-yı ilâhî ile tezyîñ eyleyişi ve kazandığı şân-ı muzafferiyeti maḥzâ cümle-i tevfiḳât-ı subḥâniyeden i'tikâd idişi Ġâzî-i Memdûhu'l-ḥişâliñ ne mükemmel bir nüshâ-i kübrâ-yı fazl u kemâl olduğuna burhân-ı¹³ celîldir. Bugün 'Osmân Paşa gibi şerefli ve 'âlî ve metânetli bir kumandan taşavvur olunsun, bir de o kumandan-ı şecî'iñ Allâh ve resûlü ve mensûb olduğu millet ü vatan 'inde de bi'l-ḥuşûş bütün ḥalk-ı 'âlem nazarında kazandığı kemâl-i ḥoşnûdu ve ḥüsn-i teveccühü¹⁴ göz önüne getirilsün!!! Öyle şanlı bir

¹³ Orijinal nüshanın baskısında bu kelimenin elif (ل) harfi çıkmamıştır.

¹⁴ Orijinal metinde bu kelime siliktir.

ķumandan-ı manşürü'l-'alem meşelâ dört beş gün bilâ-fâşilâ i[m]tidâd¹⁵ [i]den¹⁶ ve dehşet ü heybetce misli manzûr-ı çeşm-i rûzgâr olmayan [23] muhârebât-ı şedîdesiniñ netîcesinde kazandığı bir 'azametle muzafferiyeti tazammun iden telğrafnâme-i resmîyesini nihâyet yedi sekiz satırla hâtime-i bend-i terkîb idüp anıñ da her nokta ve harfi altında bir hazine-i mahviyet şatılmış gibi bir büyüklük göstermek bu 'âlemde kimiñ kârı ve hangi şahbâz-ı evc-i şecâ'atıñ şikâridir? Muzafferiyet telğrafnâmelerinde pek sâde bir zemîn-i iltizâm buyurulduğuna ve Plevne gazavât-ı 'aliyesini mutazammun olacak telğrafnâmeleriñ sâ'ir harb telğrafnâmeleri gibi tûmturaķlı ve şa'sa'alı bir tarz u şîvede olması daha münâsib olacağına dâ'ir bahş açanlara "Ben vâţana olan borcumu ve devlet ü pâdişâhımdan bî-hadd u bî-gâye yediğim ekmeğîñ hakkını ödemeğe çalışıyorum. Ben ne yaptım ve ne yapabilmeğe muķtedirim ki mahz-ı tevfiķ-i Rabbânî ve şemere-i imdâd-ı [24] rûhânî-i nebevî olan galebâtı birtakım yaldızlı sözlerle hâşâ zâtıma isnâd ideyim? Ben bir 'âciz kulum. Hiç bir şey yapmağa kâdir değilim. Hâkim ü fa'al ancak Allâh'dır." cevâbını virir idi.

Orhâniye fırķa-i hümâyûnu kitâbetine me'mûr olduğum ve ķumandanımız Şevket Paşa Hâzretleriñ muzafferden gönderdiği kâfile-i cesîme ile Plevne'ye gitmek ve Hâzret-i Ğâzî ile Plevne'niñ âteş kanlı mücâhidlerini ziyâret gibi nefsimce kâ'inâta müreccaķ olan bir şerefi kazandığım zamân gözümle gördüm ki 'Osman Paşa Hâzretleri çizmesini aslâ ayağından çıkarmaz ve evde şabâha karşı olmak üzere gicede ancak iki sâ'at uyku kesdirir ve beş vakit namâzı mücâhidîn-i kirâm ile cemâ'atle edâ iderek mevsim-i du'â ve niyâz [25] olan hengâm-ı şehirde mütemâdiyen Ğur'an-ı Kerîm ile Delâ'il-i Şerîf tilâvet eylerdi.

Hâzret-i 'Osman! Şecâ'at ve cesâretiñ hâķķaten timsâl-i 'âlû'l-'âli olup mecmû'â-i nefîse-i kemâlât olan cism-i mübârekini dâ'imâ düşmen mermilerine hedef tutar ve tûb u tüfenk âteşiniñ eñ şiddetli ve tehlikeli cihetlerine karşı göğüs gererdi.

Cenâb-ı Hâfız-ı Hâķķî de ümmet-i mazlûme-i İslâmiye düşmenleriniñ tarîķ-ı 'azm ü istilâsına bir sedd-i şedîd ü metîn olarak hâķķ itdiği o vücûd-ı mes'ûdu hâţalardan esirgerdi.

Hattâ yukarıda söylendiği üzere zâtı gibi mübârek olan ve öyle bir vücûd-ı kıymetdâra mesken-i cihâd olmak şerefini kazanan muķaddes çadırı gülle parçalarının işâbetinde delik delik olarak o yeşil ve şanlı çadırıñ [26] her tarafından bir rahmet penceresi açılmış ve ümerâ ve zâbitân ordu-yı hümâyûndan çadırıñ tehlikeden sâlim bir maķale nakli hâķķında vukû' bulan teklifât u temenniyât-ı mışrâneye herkes cevâb-ı red almışdır. Şevket Paşa Hâzretleri ķumandasındaki kâfile-i cesîme ve bir fırķa-i muzaffere ile zincîr-i muhâşarayı parçalayup Plevne'ye girdiğimiz gün refâkatimizde bulunan müzîķa ĝâyet hâzîn ve heyecanlı hevâlar çalışıyordu. Plevne'niñ her ciheti siyâh dumanla muhâţ olan âfâķına bir nigâh-ı diķķatle baķdığımda gözlerimiñ yaşını zabt etmek ve hele toğruca ordugâh-ı hümâyûna gitdiğimizde Cenâb-ı Ğâzî'niñ Şevket Paşa Hâzretlerine bir tavr-ı müştâķâne ile şarılup "Vay karındaşum, kaķramânım, Şevket'im!" diye galebe-i rikķatden her ikisiniñ ağladığını gördüğüm zamân [27] ağlamamak mümkün olmadı.

Cenâb-ı Ğâzî'niñ sîmâsında bir nûr-ı muhabbet ve edeb leme'an iderdi ki her zamân vech-i dil-ârâsına baķsam gözlerim o nûr-ı kemâliñ şa'sa'asıyla kamaşırdı.

Plevne'ye vuşûlümüzüñ irtesi günü dahî Hâzret-i Ğâzî Şevket Paşa Hâzretlerini ziyâret için ikâmetgâhlarına gelerek üç sâ'at kadar gâh ahvâl-i 'Aliyye ve gâh umûr-ı 'askeriyeye dâ'ir mübâhase ve musâhabet itmiş ve benim gibi 'askerlik fıtratında 'askerlik muhabbetinde yaradılmış iken sâ'ikâ-i kaderle o mes[lek]-i celîle intisâb şerefinden mahrûm kalmış ve faķaţ yine muhabbet-i muķaddese-i 'askeriyetle ve hiç olmaz ise 'asker yazıcılığı delâletiyle cânını cenk mevķi'lerine itmiş bir 'askerlik perestişķarınıñ o

¹⁵ Orijinal metinde bu kelime siliktir.

¹⁶ Orijinal metinde bu kelime siliktir.

muşâhabet-i celîle ve o müsâmerât-ı muḳaddeseden ne derece [28] lezzet-yâb olacağını artık taşavvur itmelidir.

Plevne'den hengâm-ı 'avdetde Şevket Paşa Ḥazretleriyle Cenâb-ı Gâzî-i 'âlî-şânın resm-i vedâ'ı ve iki 'askerîñ yekdiğerine olan muḥabbet-i vicdâniyeleri dahî ḥaşre kadar ḥâtırimdan çıkmayacak menâzır-ı mü'essireden bulunmuş idi. İmdi nâmûsuyla neş'et itmiş, nâmûsuyla teşekkül eylemiş, nâmûsuyla yaşamış ve yine maḥvolursa kemâl-i nâmûsuyla maḥvolmak ḥâşşa-i celîlesiyle yaradıldığını biñ kere, yüz biñ kere ve ḥuşûşiyle şu ğazâ-yı ekberde bu kere tekrâren işbât olan millet-i mümtâze-i İslâmiyeden her mübâreze ve mücâhedede yerinden yanartâğ gibi fırlayıp meydân-ı ḥamiyyete atılan ğuzât-ı ḥamiyyet-simâtın ne ḳahramân-ı rûzgâr ve ne cengâver-i şehîr-i şöhret-şi'âr oldukları bütün dünyânın yüz biñ def'â taşıdığını kazanmış [29] bir mes'ele olup hele şu muḥârebe-i 'azîme ve müdhişede cümle 'Osmanlı 'askeriniñ gösterdiği fedâkârlık ve dilâverliğe ciḥân ḥayrân ḳalmış ve Plevne'de âteşden gömlek giyüp ve eñ dehşetli belâ ve cefâyâ merdâne bağırını gerüp nâm-ı muḳaddeslerini milletin tâ ciğergâhına nakş iden ve şahâyif-i tevârîḥ-i rûzgârı şân u şöhretleriyle tıdırıp düşmenlerini bile kendülerine ister istemez meftûn u senâ-ḥân eyleyen demir vücûdlu arslanların aḥvâl-i ḥamiyyet-i iştimâl-i dünyâyı bütün bütün şaşırtıydı. Bu yiğitlerin ḥudûd-ı tḳat-i beşeriye fevḳinde gösterdikleri âşâr-ı celîle-i 'ulüvv-i ḳadrlerini işbâta tamâmıyla kifâyet ider ise de bir kere de gidüp vatanın ḥaḳkını tırnaklarına varıncaya kadar müdâfa'ada sebât iden o cengâver-i şecî-i fedâyîlerin ḥâlini müşâhede iderek 'âlemde [30] vatan ve millet muḥabbeti nasıl olurmuş aḥlamak lâzım gelirdi. Plevne'de şiddetine tağların tayanması mümkün olmayan muḥârebât-ı medîde ve muḥâcemât-ı şedîde ve 'adîde eksik olmayup hele Plevne âhenin bir dârü'l-ḥarb olalı eñ şiddetli tōb muḥârebesi ḥîc eksik olmazdı.

Düşmen gice ve gündüz her noktadan bilâ-fâsıla tōb muḥârebesinde devâm iderek ḥuṭûṭ-ı ḥarbiye-i 'Osmaniye üzerine ve daḳkada muḥtelif mermiyan ile âteş yağmuru yağdırır ve heykel-i vakâr u mekânet olan Cenâb-ı Gâzî-i Ḥaydar-nihâd ise biñ gülleye nihâyet beş tōpla cevâb virirdi. Hele istihkâmâtımız içine gelseler düşmeğe başladığı zamân sîne-i ḥamiyyet ve celâdetini tabyaların şîv-i dâḥilîsine toplayup ve tüfeğe yaşılanup şâm u şehir düşmen bekliyen dilâverân-ı [31] 'Osmaniye'nin gösterdikleri tavr-ı ğazanferâne ve cesûrâne 'aḳıllara ḥayret ü ḳulûba rıḳkat vormemek muḥâl idi.

Bu mücessem şecâ'atler on on beş dânesi birden dürlü nağmelerle gelüp bulundukları istihkâm içine düşmesiyle her biri biñ parça olan on beşer otuzar santimetrelik gülleleri daha hevâdan gelir iken arslanlara yakışur bir vaz'-ı merdâne ve bir ḥande-i ḳahramânâne ile istihfâf iderlerdi.

Zamân-ı hücûmda bu bahâdırân-ı rûzgârın ḥâlini gören gözler bunların vücûdları muṭlak demirden ve ḳanları âteşden yaradılmış birer maḥlûḳ-ı 'âlû'l-'âl olduğına ḳâ'il olurdu.

Şu vak'-â-i ğaribeyi fuzelâ-yı ferîḳân-ı kirâm-ı ḥamiyyet-ittisâmdan olup Gâzî-i 'Osman Paşa Ḥazretlerine muḥabbet ile dahî fevḳa'l-'âde [32] müfteḥir olan Kerîm Paşa Ḥazretlerinden diñledim ki müşârûn-ileyhe vak'-âyı terkîb iden 'ibârâtın her kelimesine yüz tamlâ gözyaşı dökerek söylemiştir: "Şöyle ki Gâzî 'Osman Paşa Ḥazretleri Vidin'de iken i'lân-ı ḥarbi tazammun iden telğrafnâme-i hümayûn gelir. Ḥazret-i Gâzî Şirbiye'de ğalebât-ı bî-nihâye iḥrâz itmiş olan muḳaffar fırḳasını ve kâffe-i ümerâ ve erkân u zâbiṭanı bir meydâna cem' idüp telğrafnâme-i 'âlîyi kemâl-i şevḳ ü tevḳîr ile ba'de'l-Kur'an'a Ḥazret-i Gâzî telğrafnâme-i hümayûnuñ ḥükm-i celîlini mü'eyyed ve vezâ'if-i 'askeriyeniñ eñ daḳıḳ nokṫasını mübeyyin bir nuṭḳ-ı muḥtaşar îrâd itmesini müte'âḳib efrâd-ı 'askeriyeden dört nefer şafdan tışarı çıḳup meydâna tüfenkler ile ve kemâl-i âdâb ile selâm tırdıḳdan sonra içlerinden [33] bir nefer Ḥazret-i Gâzî'ye ḥitâben ve 'umûm arḳadaşlarına vekâleten ferîḳ-i müşârûn-ileyhiñ o ânda zabṭ iderek şüreti âtiye derc olunan nuṭḳ[u] ber-tavr-ı şîrâne ile okur. Nuṭḳ ğâyet rûḥlu ve sūzişli ve 'ibârece dahî selîs ü sâde olup tamâm bir 'Osmanlı neferiniñ ḥissiyât-ı 'âlîye-i fikriyesini yine eñ 'âlî bir şüretde taşvîr itmiş bulunduğundan ve netîce-i ḥükm-i mü'eddâsı dahî vatanın ḥıfz-ı iḳbâlî yolunda soñ dereceye kadar sebât için nâmûskârâne bir 'ahd ü peymân olduğundan zât-ı Ḥaydar-fıtrat müşîri ile bi'l-cümle ümerâ ve zâbiṭan nuṭḳ-ı mezkûra gözyaşlarıyla cevâb virmiş ve ḥattâ 'Osman Paşa'nın fırḳa-i muḳaffere seni teşḳîl iden merdân-ı

‘Osmāniyenin muşavver hissiyatı olan nuṭḡ-ı mezkūr neferin vukū’ bulan iltimāsına mebnī telğrafla mābeyn-i hümayūna daḡı gönderilmiştir. [34]

Şüret-i Nuṭḡ

"Şimdiye kadar gözleyüp özlediğimiz düğün bayramımızın bugün gelüp çıktığını bu okunan fermān bize müjde eyledi.

Ruḡṣatınız olursa bu gice şabāḡa kadar şenlik ideceğiz. Çünkü Cenāb-ı Allāh'ın Qur'ān'ında bize nuşret va'd itdiğini ḡvācelerden işitdiğimiz bunca āyāt-ı kerīmenin her biri ḡalbimizde temürden birer ḡal'adır.

Muḡārebeyi kazanmak çokluḡa azluḡa bakmayup ḡumandanın 'askere ve 'askerin ḡumandana olan emniyetiyle az 'askerin nice büyük orduları bozduğunu analarımızdan işitdik. Size de Şırbiye muḡārebesinde olan emniyet ve muḡabbetimiz bākīdır. Bunuñ için babalarımızın ḡanıyla yoḡrulmuş olan vaṡanın bir ḡarış topraḡına biñ baş telef idüp düşmene ayak başdırmaya[35]caḡımızı ve sevgili pādīşāhımıza muḡārebeye gelmek zaḡmetini çekdirmeyeceğimizi kemāl-i emniyetle pādīşāḡa bildirmeñizi sizden ricā ideriz."

İşbu mes'elede naḡar-ı diḡḡat u ḡayreti eñ ziyāde cālib olan ḡālet-i ḡarībe şudur ki:

Bidāyet-i i'lān-ı ḡarbde cengi bir şevḡ-i ḡāriḡu'l-āde ile telaḡḡı iderek vaṡanın ḡāk-i aḡdesini muḡāfaḡa yolunda soñ derece-i imkāna kadar şebāt ideceklerini i'lān u te'mīn iden 'Osmān Paşalı ḡaḡramānlar idi.

O 'aḡd u mişāḡ üzerinde pā-ber-cā-yı şebāt u mekānet olarak Plevne gibi ṡabī at arāzisi iktizāsınca müdāfa'āya elverişli olmayan bir mevḡi' ez-müddet içinde tişe-i himmet-i 'Alī-i himmetāne ile bir ḡal'a-i polad-bünyāna döndirüp dün[yā]nın¹⁷ 'aḡl ü şu'ūrunu sersām-ı ḡayret eyleyen işte bu ḡaḡramānlar idi.

[36] Sekiz tokuz ay kendileriniñ be altı mişli düşmene merdāne muḡāvemette yiḡitlik nāmūsunu ve cengāverlik şānını felekiyāta kadar ḡıkaran işte bu şānlı ḡāziler idi.

Besālarının nāmūsunu gözedüp buḡdaylarının soñ dānesini fişenklerinin niḡāyetini 'adedini şarf idinceye kadar meydān-ı sıdḡ u metānetde sābit olan işte bu arslanlar idi. Ey Plevne ḡāzileri! Ve ey 'umūm 'Osmānlı dilāverleri! Allāh ve peyḡamberimiz vaṡan ve millet yerden göḡe kadar sizden ḡoşnūddur.

Bugün eşer-i celīl-i mücāhidānelerine mütāba'at itdiğiniz şüḡedā-yı ecdād-ı kirāmınızın ervāḡı daḡı şād u rāzīdır. Millet minnetdārinız, vaṡan medīḡā-ḡvānınızdır. Tārīḡler nām u şānınızla ṡolacak ve bir gün olacak mazlūmunıñ intikāmını Allāh alacaktır. [37] Ey 'Osmān Paşal! Ve ey arslan yürekli ḡāzī! Seniñ gibi şānlı ve nāmūsul bir ḡumandan-ı pūr-nemḡin feḡā'il-i bī-pāyānı öyle bir risālecīḡin şāḡīfesi ve bir kātib-i 'āciḡin ḡarīḡası iḡāṡaya kāfī deḡildir.

Sen o merd-i meydān-ı veḡā ve ol şīr-i sāḡa-i ciḡād u ḡazāsın ki lisān-ı nev'-i beşer seniñ ḡaḡḡ-ı celīl-i ḡaydar-pesendāneñe "Āferin ey rüzigārın şeḡsüvārın şafderi / 'Arşā aş şimden girü tiḡ-ı süreyyā-cevheri / Tiḡıñā n'ola yemīn eylerse rūḡ-ı Murteḡā / Bir ḡazā itdiñ ki ḡoşnūd eylediñ peyḡamberi" kıṡ'a-i ḡarrāsın¹⁸ nāṡıḡ ve seniñ her ḡāl ü kārda ḡāfız u ḡāmī-i muṡḡaḡın ancak Cenāb-ı ḡālīḡ'dır. Ey merd-i vefā-bünyān! Seniñ ḡānedān-ı kirāmın ve evlādınca büt-i ittisāmın için öyle bir mīrās-ı meḡḡāret bıraḡdıñ ki şabāḡ-ı ḡaşre kadar pāyidār [38] "Ve Allāh seni millete baḡışlasun." hey'et-i mecmū'a-i muvaḡḡidīne ziyāretḡāḡ-ı mes'adet olacak şānlı mezārının ḡāk-i pāki üzerinde bitecek lāleler daḡı seniñ gibi bir ḡāt-ı

¹⁷ Orijinal metinde bu kelimenin ortası silik çıkmıştır.

¹⁸ Bu şiir Nef'î'ye ait bir kasideden alınmıştır. Dolayısıyla Hikmet Bey'in bu şiirden kıta olarak bahsetmesi hatalıdır. Bu metinde yer alan iki beyit, II. Osman'a (Genç Osman) sunulan bir kasidenin birinci ve dördüncü beyitleridir (Akkuş, 2018: 67).

celilü's-şāna müfāraḳatından ṭolayı dāğ-ı hicrān ile ṭolu olan bağırlarını açup lisān-ı ḫāl ile terennüm-sāz-ı ibtihāc u iftiḫār olacaktır.

Netīce-i kelām āferīn ey şebātı ve metānetli 'Osmān ki "Allāh didiñ, kılıncıña ṭayandıñ / Vaṭan içün al kanlara boyandıñ."

Ey 'ālem-i insāniyet! Ey maḥkeme-i ḫaḳḳāniyet! Ve ey ciḫān-ı meẓiyet! Dünyāda nāmüssuz ḫiçbir şaḫış, ḫiçbir ḳavim yaşamaz ve ḳader nāmūs arayan her ferd ü ümmet daḫī'zan iderim nāmüssuz yaşamak gibi bir ḫayāt-ı pür-meẓelleti ḳabül itmez.

İşte 'Osmānlıları, işte mebnā-i milliyet ü salṭanatlarının [39] türāb u enḳāzı ile nāmūsdan terekḳüb itmiş olan 'Osmānlılar ḫuḳūḳ-ı meşrū'alarıña idilen ta'arruẓ u taḫattīyi çekmediler. O tecāvüz-i ḫālimāne nāmūs-ı esāsī-i millī ve devlīlerine ṭokundığı-çün "Yā ölüm ya nāmūs-ı vaṭan!" ḳavl-i muḳaddesine tab'iyetle cengi tercīḫ itdiler. 'Ākıbet kılınclar yine şarı lup her-çi bād-ā-bād meydān-ı kārzare çıkdılar. Al kanlara boyandılar. Şoñ nefese ḳadar şebāt itdiler. Her dürlü fedākārlığı icrā eylediler.

'Ālemde müdāfa'a-i nāmūs ile şöhret-şi'ār olan aḳvām u ümemde mişli görölmedik bir ḡayret-i maḫşūşa-i fedākārāne ile müdāfa'a-i şān u nāmūs eylediler. Niḫāyet ṭālī-i ḫarb maẓlūm 'Osmānlılardan yüz çevirdi. Maḡlūb u maḫzūn ḳaldılar. Lakin millet-i muḫtereme-i İslāmiye maddeten maḡlūb ise de yine ma'nen ḡālib ü şānlıdırlar. Bir nev'-i beşeriñ [40] ḫā[i]z¹⁹ [ol]dığı²⁰ ḳudret ve iḳtidārı niḫāyet dereceye ḳadar şarf itdiñ. Ne yapalım, murād-ı Allāh böyle imiş! Ḳazānıñ pençesi bükölmez. Nüşa-i kübrā-yı ḳader bozulmaz. Lakin yine ma'iyyetimiz ve istinād-ḡāhımız Allāḫ'dır. Çünki maẓlūmuñ ve ḫaḳlınıñ yardımcıısı odur. Biz ḫaḳḳımıza ve maẓlūmiyetimize her zamān ḳā'iliz. Maẓlūm bir cem'iyeti esāsından maḫv itmek ise 'adl-i ilāḫīye yaḳışmaz.

Ḳayf ki ḳader bizi 'Osmān Paşa ka'bında dehā birkaç ḳumandan-ı zīşāna nā'iliyetden maḫrūm ve 'ākıbet birṭaḳım iller de bırakarak maḡlūb u maḡmūm itdi. Faḳat yine ḫāmī ve mededḳarımız Allāḫ'dır.²¹ Ḳālimler ḳuvvetiyle faḫr itsün. Biz de Allāh ile faḫr ideriz. Kefānā'l-lāḫ! Ve'l-leysu'l-lāḫ be-kāf-ı 'abduh.

Tam.²²

¹⁹ Orijinal metinde kısmen silik çıkmıştır.

²⁰ Orijinal metinde kısmen silik çıkmıştır.

²¹ Orijinal metnin burasında Allah ha (ح) harfiyle yazılmıştır.

²² "Tamamlandı" ifadesinin kısaltmasıdır.